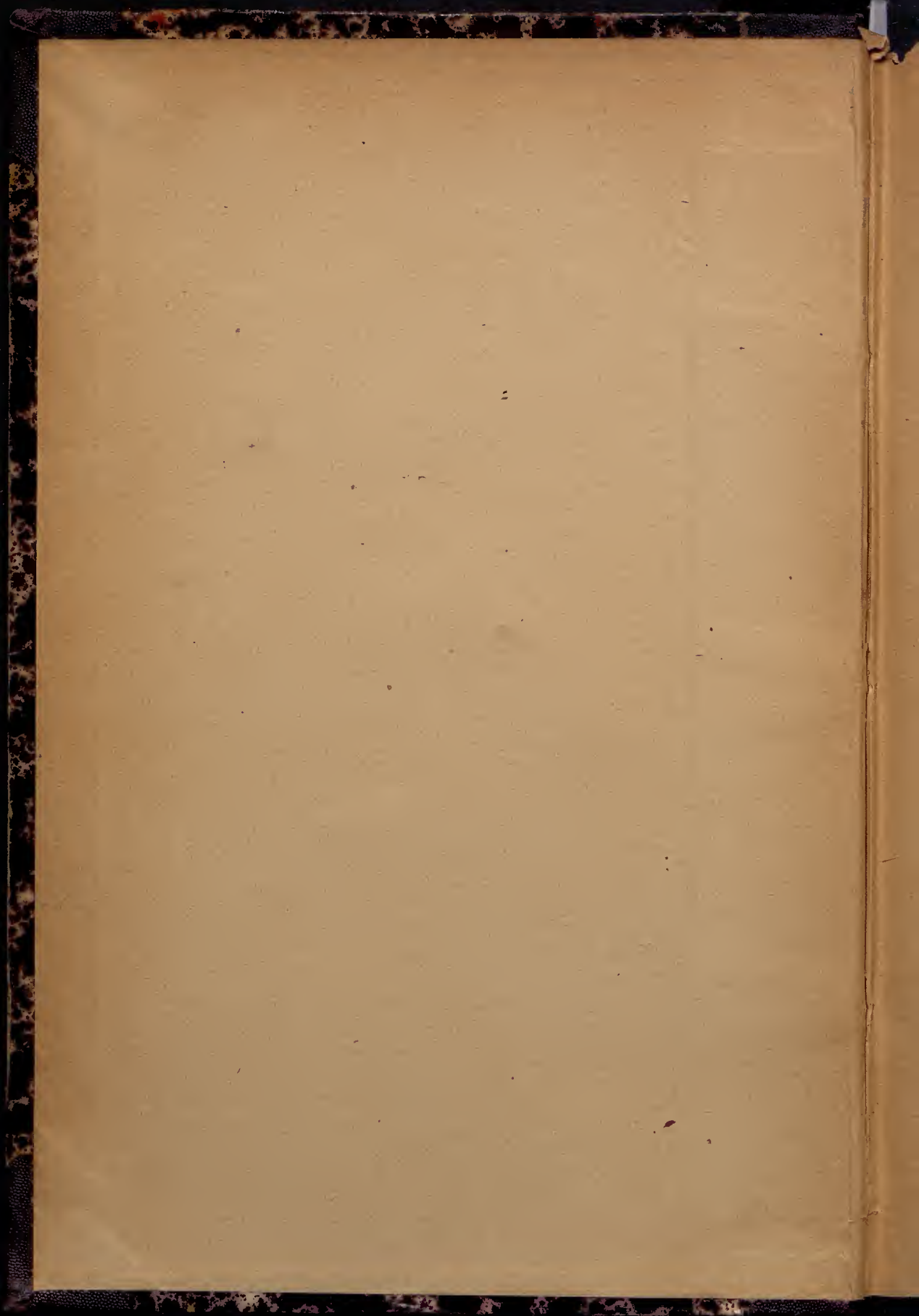
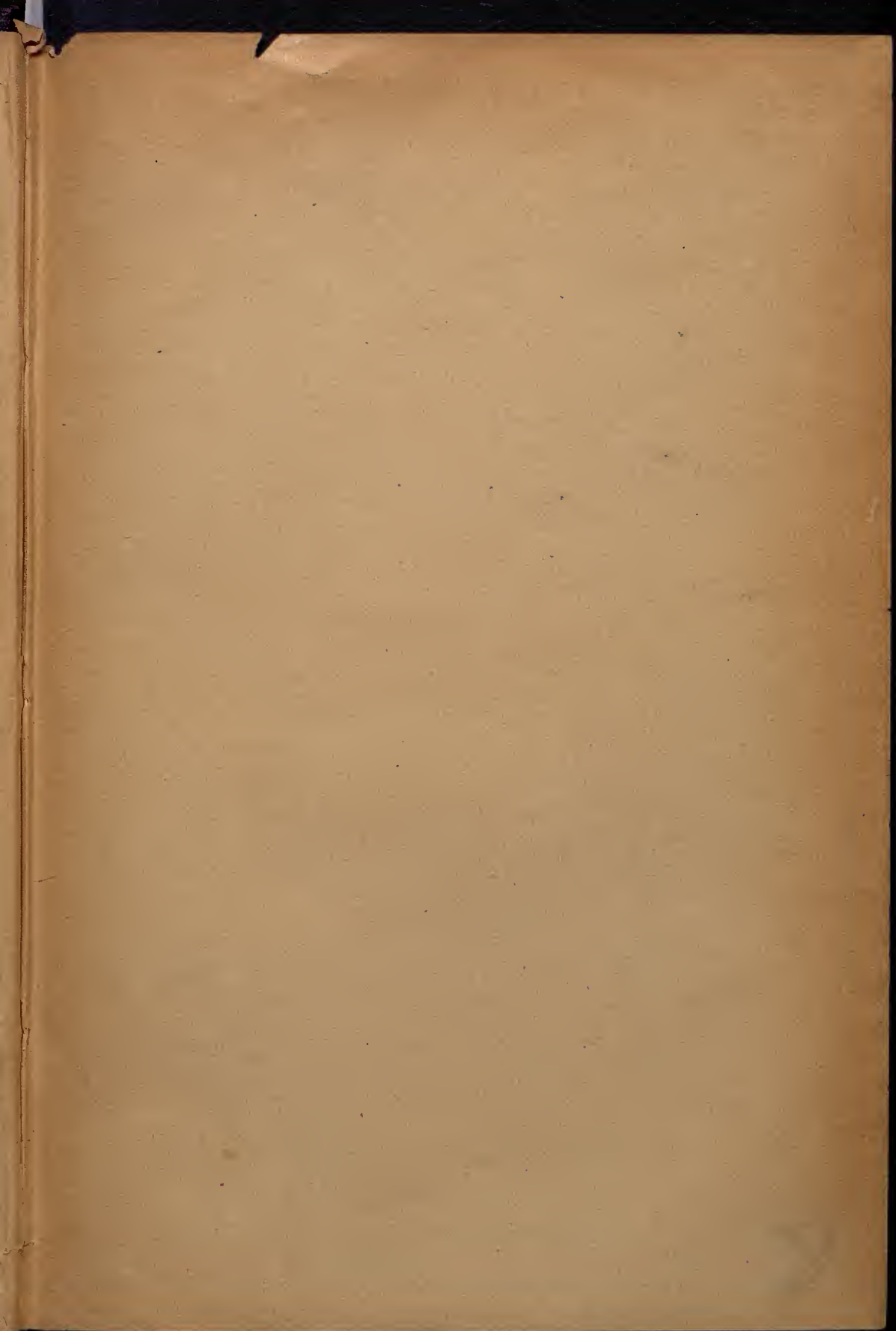

I-379

Lythor

1899 - 1900

Rach Mester

152A

Բացում է 1899 թ. բաժանորդ ապրույթիւնը

XVII ԱՂԲԻԻՐ XVIII

Միամսեայ պատկերադարդ՝ Հանդէս մանուկների, ծնողների և դաստիարակների համար:

Կրօնասարակչի նոյն ուղղութեամբ եւ աշխատակիցների մասնակցութեամբ:
Աղբիւրի պրէմիան է ԱՆՏԻՓՈՆԱ եւ ԷՊԻՓՈՍ, Հին Յունաստանի
առաջադէմներից խրոմօ-օլէօգրաֆիական շքեղ պատկեր:

ՆՊՄԱԿ. Աղբիւրի նպատակն է դարձեցնել և դար-
կացնել հայ երեխայի մէջ բարի նախանձ դէպի փեսան ու
ազնիւ և աներու թիւն դէպի չարն ու փառապարր:
Աղբիւրը իր մատաղ ընթերցողների սրտերում ցանտւմ
է դժուրեան, ինքնաճանաչութեան, անվեհերութեան սեր-
մեր:

ԾՐԱԳԻՐ Ս. Մանկական բաժին. Մանրակայ, Զրուց, Կ-
թիւն, Դասագրքեր, Գրքեր, Անհատականութիւն, Բանաստեղծու-
թիւն: Գիտութիւն և արւեստ: Կոր լուրեր: Այլ և այլք: Զար-
ձակիչ: Մանկական, Փրօքթիկեան, Չախմատի և այլ խաղեր. Ին-
տելներ, Թաղամական խնայիրներ. Անկիտ. Հանելուկ. Երգեր
նուաներով:
Բ. բաժին. Կրթութեան և դաստիարակութեան վերաբերյալ
չօրւածներ և տեղեկութիւններ: Առաջադիւթիւններ: Խոր-
հուրդներ: Մատենախօսութիւն և նոր գրքեր: Խառն լուրեր:
Պատասխաններ:

ԱՂԲԻԻՐԻ տարեկան բաժանորդադրինը **3** ռ. արտատաճման 5 ռ. (15 շր.)
Պրէմիայով 4 ռ.

Խնդրում ենք Աղբիւր-Տարագին բաժանորդ գրել ցանկացողները աճապարեն
փութով ստորագրել, որպէս զի անցեալ 1898 թւականի նման նոր բա-
ժանորդ գրողները չըզրկուեն Ա Ղ Բ Ի ւ ր - Տ ար ա գ ի առաջին №-ից:

Հասցէն՝ Тифлисъ, редакция иллюстр. жур. „Агбюръ Тифлис.
Caucase. Réd. du jour. «Agboûr

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ Ո Թ Ի Ի Ն

№ 1.

Անսերութիւն (պատկեր): * * Աւ. Իսահակեան՝
Կարիոս Թագաւորը (Գուստաֆսոնից) Յովհ. Արաքաճեանց:
Չօն (ոտանաւոր). Յ. Թ. Գալալեան: Բախսն ու հարսու-
քիւնը. Թարգմ. Հ. Նիկողոսեան: Պասիժ. վ. Փափագեանց:
Երախսիք (նովէլլա). Ատրպետ: Պարսիկ սէյիդ (պատկեր):
* * ոտանաւոր Աշըղ—Հազրի: Կասու եւ Մկներ (զրույց)
Մատ. Ղազարամեանց: Հօսաղ Մոսիւն եւ իր եզը. Ջ. Տէր—
Դրիգորեան: Հօսաղն անհառում. (պատկեր): Եղեւնի (Ան-
դերսէնի Հէքիաթներէց) Ս. Տէր—Ստեփանեան: Խեղրուղին օգ-
նութիւն (պատկեր).

Կ Ե Ն Ա Վ Ա Կ Ե Ն

Արխսոսէլ.— Ն. աբ. Տէր—Աւետիքեան:

Ջ Ա Վ Ա Կ Ե Ն

I «Հաւի կաթ». II Անէկզոտ: Հանելուկներ:

Բ. Բաժին.

Հնամենեկան դաստիարակութիւն. Ս. Թ. Զուլուս—
Վաճերեր, Թարգմ. Հ. Նիկողոսեան: ա) Թխարկան մարդ
բ) Ինքնապաշտպանութեան զգացումը կենդանիների մէջ
գ) Ձկան իւղը եւ էյկայիպսի խառնուրդը:

Յայտարարութիւններ

ԱՆՄԵՂՈՒԹԻՆ

ՊԵՏԱԿԵՐԱԶԱՐԻ ՄԵՆԿԱԿԵՆ ԱՄՍԵԳԻՐ

ԵՆ յԱՆԵՂԱԾ ՂԱՍՏԻԱՐԱԿՆԵՐԻ ԴԱՄԱՐ

XVII ՏԱՐԻ № 1

ՖԵՐՆԻԵՐ

1899 թ.

Գիտե՛մ, երկիրը շատ
դարեր յետոյ եւ
պիտի սառնի, ճեղք-

Ճեղք պատառի. եւ
 այն սառցի տակ, այն
 ճեղքերի մէջ ողջ
 մարդկութիւնը
 մեռնի ու թաղւի.
 ախ, գոնէ սիրտը
 տիեզերքի մէջ յա-
 ւէրժ տրրպար...

Ա. Բահակեան

ԿԱՐԻՈՍ ԹԱԳԱՒՈՐԸ

(Գուսաճառից)

«Մեռաւ թագաւորը — կեցցէ՛
թագաւորը»...

— Այդպէս էին ասում առաջ,
այդպէս են ասում և այժմ այն
երկրում, որտեղ ապրում էր
Կարիոս թագաւորը:

Ծերունի թագաւորը վախ-
ճանեց և գահ բարձրացաւ նրա որդին,
թէ և նա դեռ շատ երիտասարդ էր:

Երբ թագաւորութիւնից յետոյ երիտասարդ
թագաւորը իր սրանչեւի ձիով վերադառնում էր
պալատ, ամեն տեղ ժողովուրդը երեսի վրայ էր
ընկնում նրա առաջ, իսկ պալատի մարմարեայ
սանդուղքի աստիճանների վրայ խոր գլուխ տա-
լով, կանգնած էին պալատականները:

Պալատականների այս խոնարհ երկրպագու-

Թիւնը տեսնելով, հպարտութեամբ ու ցնծութեամբ լցւած երիտասարդ թագաւորի սիրտը, վերադառնալով տուն նա հրաման արձակեց, որ պալատականները միշտ կանգնեն պալատի սանդուղքների վրայ, և խոնարհ գլուխ տան իրան, իսկ ժողովուրդը հաւաքւի այն փողոցներում, որոնցով պէտք է անց կենայ թագաւորը, և ծունկ չոքած ողջունէ նրան:

Երեկոյեան ընդունարանում, որտեղ հաւաքւած էին պալատականները, աղմուկ և շշնջոց էր տիրում: Մէկը մի առաջարկութիւն էր անում, միւսը — ուրիշ. սակայն բոլորն էլ ուշում էին թագաւորի թուլութիւնից օգտուել: Կանգ առան այն առաջարկութեան վրայ, որ բոլորը շողմոք կանաչ ուտեն, որը ձայնին հաճելի, փաղաքշական արտայայտութիւն է տալիս:

Հետեւեալ օրը, երբ Կարիոսն իջնում էր սանդուղքից, պալատականները կանգնած էին աստիճանների վրայ և ի պատիւ թագաւորի՝ գովաբանական երգ երգելով, երկրպագութիւն էին տալիս նրան:

Կարիոսին այնպէս դիւր եկաւ այդ երգը, որ նա կանգ առաւ լսելու: Մանաւանդ նրան դիւր էին գալիս երգի խօսքերը.

„Ո՛վ մեծ թագաւոր, դու մեզանից բարձր ես

նստած, բայց արժանի ես աւելի բարձր նստելու՝:

Այդպէս էին երգում պալատականները և նրանց երգը սոխակի քաղցրահնչիւն երգեցողութեան նման հնչում էր թագաւորի ականջներում: Այդ չափ զօրեղ է շողորորթութեան արդեցութիւնը մեզ վրայ:

Արքունիք վերադառնալով, թագաւորը հրամայեց իր գահը պալատի կտուրին դնել:

«Այդպէս ես աւելի բարձր նստած կըլինեմ», մտածում էր նա և իրան բոլոր մարդկանցից աւելի հզօր ու չափազանց բարձրացած համարում:

Հետեւեալ օրը կտուրին դրած գահին նստելով, թագաւորը դարձեալ լսեց պալատի շուրջը հաւաքւած պալատականների երգը:

Երգի եղանակն այժմ ուրիշ էր — առաջինից աւելի բարձր, բայց խօսքերը միևնոյնն էին:

«Ով մեծ թագաւոր, դու մեզանից բարձր ես նստած, բայց արժանի ես աւելի բարձր նստելու»:

Եւ թագաւորի սիրտն ուրախութիւնից սաստիկ բաբախում էր, բայց երբ նա լիչեց երգի խօսքերը, նա սկսեց գոհացողութեամբ շուրջը նայել: Յանկարծ նրա աչքովն ընկան զանգակա-

տունը և թագաւորի դէմքը փայլեց ուրախութիւնից:

Տուն վերադառնալով, Աարիօսը հրամայեց իր գահը դնել զանգակատան գագաթին: «Այտաեղ,— մտածում էր թագաւորը, — ես բարձր կըլինիմ ինձանից տուօջ իշխող բոլոր թագաւորներից», — և նա ինքն ունսահման երջանիկ էր դգում:

Շատ օրեր անցան, մինչև սանդուղքներ չինեցին և գահը զանգակատան գագաթը բարձրացրին: Այդ օրերի ընթացքում թագաւորն անհամբերութիւնից եռում էր, չընայելով, որ պալատականները շարունակում էին նրա համար շողոփօք երգեր երգել:

Վերջապէս ամեն ինչ պատրաստ էր և թագաւորը մեծ դժլարութեամբ բարձրացւել զանգակատան գագաթը և նստեց գահի վրայ:

Անբացատրելի հրճանքով լցեց նրա սիրտը, երբ իրան բոլոր մարդկանցից ալդպէս բարձրացած տեսաւ:

Եւ ահա նրա ականջին հասաւ պալատականների երգը, որն առաջւանից աւելի բարձր ու խրոխտ էր հնչում, որովհետև պալատականները ժողովրդին էլ պատւիրել էին իրանց հետ միասին երգել միևնոյն երգը: Թագաւորն

ականջ դրեց և համոզւեց, որ եղանակը դարձեալ ուրիշ էր, բայց խօսքերը միևնոյն էին:

«Ով մեծ Թագաւոր, դու մեզանից բարձր ես նստած, բայց արժանի ես աւելի բարձր նստելու»:

«Աւելի՛ բարձր», — բացագանչեց Թագաւորը և սկսեց չուսահատ կերպով շուրջը նայել, բայց դրանից աւելի բարձր տեղ նա չըգտաւ:

«Արդեօք ես Աստծոյ նման չե՞մ», — մտածեց նա: Բայց հէնց որ այդ բանը մտքովն անցաւ, նրա գլուխը պտտւեց, նա ցած ընկաւ և ջարդ ու փշուր եղաւ:

Պալատականները վերցրին արիւնհաշաղախ եղած Թագաւորին և մեծ հանդէսով ու շքով Թաղեցին նրան: Արտասուր աչքներին և հաւաչելով գնում էին նրանք դադաղի լեռնից, բայց ծածուկ ծիծաղում և ուրախանում էին, որ իրանց ծրագիրն յաջողւեց: Անուհետև նրանք իրանք սկսեցին կառավարել երկիրը:

Յովհ. Արարաշեանց

(24 փետր. 1894)

Ե՛: աղւորիկ, ա՛յ աննւման,
Հրեշտակ դատրիկ իմ անգին.
Բոլորեցիր այսօր լրման
Ձորս տարիներն այս կեանքին:

Ըսէ՛ նալիմ, ի՞նչ կըհաւնիս
Որ քեզ առնեմ ես ընծայ.
Մի՛ վարասիր, իմ աղաւնիս,
Ընտրէ՛ շուտով և ցընծա՛:

«Ձորս պա՛շ» բայց չեմ չատ աղքատիկ,
Օր մը բնաւ չիւլացի—
Ախ աչքերուս լո՛յս մէկ հատիկ,
Ի՞նչ ընտրութիւն խելացի:

Երբոր Աստծու գրախտը թողած
Դու հիւր եկար այս երկրին,

Մեծ գանձ բերիր քո ծնողաց,
Քեզմով անոնք միշտ բերկրին:

Զորս պաշ— նաև նւէրներ հարկաւ.
Այդ ընտրութիւն խիստ քաջ էր.
Բայց խնդիր է թէ ի՞նչ կարգաւ
Պէտք է դրոշմել այդ պաշեր:

Զինջ ճակատիդ — մօրըդ տաճար—
Կըդրոշմեմ ահա մին.
Բայց քիչ է չորս, թիւմ՞է դա չար,
Զեմ դիմանար ես համին:

Ալ ի՞նչ ող է. գանք երկրորդին.
Այտէ՞ն, աչքէ՞ն թէ թուշէն,
Ընտրելու եմ սակալն ո՞ր դին,
Ոհ, ամեքն ալ անուշ են:

Ահ, չեմ անցնիր ես չրթներէն,
Վարդի կոկոն նորաբաց.
Թող գիրգ ալտեր քիչ մը ներեն—
Ահա երկրորդն ալ գնաց:

Երրորդն ահա. բայց այս ո՞րքան
Շուտ կըսպառի չորսն անդուլթ՝

Թողով միևսր քո քաղցր մօրկան՝
Համբուրեմ մին աչերուդ:

Իսկ չորրորդը — վերջին պաշ է,
Թո՞ւնչ, քի՞թ, ա՞յտ, մա՞յ թէ ճարտար...
Այս ի՞նչ փորձանք, այս ի՞նչ խաշ է,
Պէտք է ըլլամ հոս արդար:

Ձէ՞ որ ճարտար մատիկներդ են
Որ թուղթէ կամ կըտաւէ՝
Ծաղկոցին մէջ հրաշներ կերտեն —
Պաշ մալ մատանցդ կըբաւէ:

— Բիւր ոչ, ինչ ալ շուտ եմ հաճեր
Սակարգութեանդ պայմանին.
Ատանկ պայման չեմ ճանաչեր,
Թող զիս նորէն բանտ տանին:

Միա՛կ սփոփ մեր աքսորին,
Ե՛կ, համբուրեմ քեզ կուշտ-կուշտ,
Փա՛ռք որ հասանք ողջ ողի օրին,
Տուն ալ կերթանք օր մ'անշուշտ:

Ծըլիւր, ծաղկիւր ներքեւ պալատ,
Եկ, պըլլըւինք իրարու.
Մաղթեմ ըլլաւ — եթէ հաճիս —
Օր մը ալ հարիւր չորս տարու:

ԲԱՌՏՆ ՈՒ ՀԱՐՍՏՈՒ ԹԻՒՆԸ

Մի անգամ մարդիկ խօսում էին բախտի մասին, թե ո՞ւմ ինչպիսի բախտ է վիճակւած: Իհարկէ աշապիսի ղէպքերում գործն առանց նախանձի չի լինիլ. մանաւանդ խեղճերը խիստ նախանձում էին հարուստներին. նրանք պընդում էին, թե բախտը հարստութեան մէջ է կայանում: Մի ծերունի, լսելով դրանց անմիտ դատողութիւնները, հետեւեալ առակը պատմեց.

--Ես մի հարուստ մարդ էի ճանաչում. նա կենում էր ոսկեղօծ պալատի մէջ, հագնում էր խիստ թանգազին շորեր, ուտում էր համադամ կերակուրներ և խմում էր ամենաթանգ խմիչքներ. նրա տան մէջ համարեա միշտ քէֆ, ու-

ըախութիւնն էր լինում: Մէկ անգամ հիւր եկաւ այս հարուստի մօտ նրա հին բարեկամը, երկար ժամանակ էր, որ սրանք իրար չէին տեսել, ուստի, ի պատիւ իր բարեկամին, հարուստը կոչունք սարքեց և հիւրեր հրաւիրեց: Սեղանի վրայ դարսեցին ոսկու և արծաթի անօթները, որոնց մէջ կային թանգազին ուտելեղէններ. բիւրեղեայ բաժակների ու շշերի մէջ թանգազին խմիչքներն էին փրփրում:

Երկար տւեց բարեկամների հացկերութը, կերան խմեցին, շատ ուրախացան, միայն տան տէրը ոչինչ չըկերաւ, ոչինչ չըխմեց, բայց ուրախ-ուրախ խօսում էր բարեկամների հետ: Խնձորի վերջը եկող հիւրը հարուստին ասաց. „Ես ոչ մի տեղ ալսպիսի հարստութիւն, ալսպիսի ճոխութիւն չեմ տեսել, ինպէս որ քեզ մօտ տեսայ, ես կարծում եմ, որ աշխարհումս քեզ նման բախտաւոր մարդ չըկայ“:

Հարուստը հառաչեց. վերցրեց ոսկէ ամսէից մի խնձոր և տւեց բարեկամին. խնձորը կարմիր էր և երևոյթով թարմ, բայց երբ որ կըտրեցին՝ նրա մէջ որդունք տեսան: Բոլոր հիւրերը զարմանքով նայեցին հարուստին, իսկ հարուստը խօսեց. „Այս խնձորն ու ես, միւսն ու բանն ենք. արտաքուստ ես բախտաւոր եմ երե-

ւում, սակայն ոչ ոք չի նկատում, որ որդը կըրծում է ինձ:“ Այս խօսքերի վրայ նա բաց արեց իր կուրծքը և ցույց տւեց սարսափելի անբուժելի ցաւը, որ կոչւում էր խեղդեանի հիւանդութիւն — խլուրդ:— Ահա իմ բախտաւորութիւնը, — ասաց հարուստը. — Ի՞նչիս են պէտք թանգագին ուտելիքները, որոնք քաղցր չեն ինձ համար, Ի՞նչիս են հարկաւոր ոսկեայ անօթները, նրանցով վէրքս չի առողջանալ. Ի՞նչիս են պէտք փողերը, նրանցով առողջութիւն չի կարելի գնել:“ — Եւ աչնուհետեւ էլ չէին նախանձում հարուստին:

Հ. Նիկողոսեան

ՊԱՏԻԺ

Այս առաջ երբեք չեմ սիրել,
մանաւանդ սև կատու: Յի-
շում եմ, առաջ մինչև իսկ
աչնքան ատում էի նրանց,
որ ամեն տեսնելիս՝ ծեծում
էի չարչարում, տանջում. մինչև իսկ սպանում:
Այդ իհարկէ, բարբարոսութիւն էր: Կարելի է
մէկին չսիրել. բայց ի՞նչու վնասել նրան:

Բայց ես այդպէս էի, չգիտեմ ի՞նչու: Սոս-
կումով մտաբերում եմ ինչպէս մի օր բռնեցի
մի սև կատու և աչնքան տանջեցի, դանակով
ու սուր բաներով աչնքան չարչարեցի նրան, որ
մեռաւ:

Եւ հէնց այդ երեկոյ էր, որ մի սարսա-
փելի դէպք տեղի ունեցաւ, մի դէպք, որ եր-
բեք չեմ մոռանալ և դժւար էլ այսուհետև
տանջեմ կատուներին:

Երեկոյեան մտնում էի ննջարանս, երբ
յանկած մահճակալիս մօտ կծկւած տեսայ մի
կատուի սև ձագ, որ ցաւագին կուչ էր եկել ու

մլաւում էր: Մի փոքրիկ, սղորմելի բան էր. երևի մի բանի տակովն էր արել թաթը և ջախջախւած ու արիւնոտ լաց էր լինում:

Առանց երկար մտածելու, երևակայեցէք, ոչ մի բոսիկ չըխղճացի. գլխանքով բռնեցի սուշից, բաց արի լուսամուտս և ուժգնութեամբ չալրտեցի փողոցի սալալատակի վրայ: Կատուն ճիչ արձակեց, մի բանի թեթև ցնցում դորձեց և անշարժ մնաց. տեղն ու տեղը դուրսը փշրեւել էր քարերի վրայ:

Դեռ չէի քնել, երբ մի պալծառ լոյս չլացրեց աչքերս: Զարմացած դարձայ դէպի դուռը և ինչ տեսնեմ:

Մի գեղեցիկ կին, սպիտակ հագած, տխուր ու խոժոռ դէմքով՝ ինձ էր նայում: Անծանօթ կին էր. երբէք չէի տեսել նրան: Սաստիկ վախեցայ և ուղեցի գոռալ:

— Հանդարտւիր, մանուկ, ասաց նա ձեռքն ինձ պարզելով, — ոչինչ չըկայ վախենալու. ես քո կնքամայրն եմ և եկել եմ որ ազատեմ քեզ կատուների ատելութիւնից:

— Բայց ես չեմ ուզում սիրել կատուներին, ասացի միշտ վախեցած:

— Ոչինչ. ես այնպէս կանեմ որ նրանք քեզ սիրեն, այն ժամանակ էլ ոչ մի կատու չի

սպանելի քո ձեռքով... Այն կատուի ձագը, որին այս ընդհատ սպանեցիր և որի արիւնաթաթախ դիակը լուսամուտիդ տակն է, մեռնելիս ինձ խնդրեց որ քեզ պատժեմ...

Վախեցած կծկւեցի մի կողմ և լիզուս բերնիս մէջ սառեց:

—Օ՛, մի վախենալ, ժպտաց կինը ուրախութեամբ — ես քեզ ո՛չ կըծեծեմ և ո՛չ էլ կըտանջեմ: Կատուի ձագը ինձ խնդրեց այնպէս անել, որ աչսունետե քոյր կատուները սիրեն քեզ, որ նրանք բոլորը, ուր որ գնաս՝ քեզ փաշփաշեն, քեզ գգնեն...

—Ձե՛մ ուզում, թոթւեցի— չե՛մ ուզում...

Բայց կնքամայրս մօտեցաւ, ձեռքը գլխիս քսեց և անհետացաւ...

—Ձըգիտեմ ինչպէս եղաւ, իսկոյն առաւօտ սկսեց:

Հագնել էի և դուրս փախալ դէպի փողոց:

Երանի դուրս չըգալի:

Հազիւ մի քանի քայլ էի արել, որ ամեն կողմից, ամեն տնից, ամեն լուսամուտից ու անկիւնից կատուներ էին՝ որ սստնում էին դէպի ինձ, լիզում էին ձեռքերս, վիզս, ուրախ մաւաւում, փաթաթւում թեւերիս, իրանց սառը բլթերը, խաղաղեցնող բեխերը քսում դէմքիս:

Ի՞նչ սոսկալի էր այդ բոլորը. քրտինքը կոխում էր լնձ. ուզում էի փախչել. բայց ուր գնում էի, կատունե՛ր ու կատուներ, փալկուն աչքերով, սև մազերով, օդի միջից սաւառնած՝ չրջատատում էին, վիզս լիզում, դէմքս շօշափում...

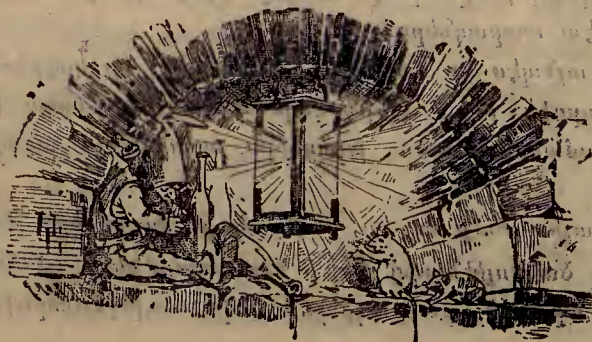
Եւ այդ բոլորը այնքան անտանելի էր, այնքան խեղդիչ, որ սոսկալի կերպով սկսեցի գոռալ և...

Զարթնեցի... Երազ էր բոլորը, բոլորը:

Երազ էր այս, բայց այդ օրւանից էլ ոչ մի կատուի չեմ տանջում, ոչ մի կատուի չեմ չարչարում...

Զեմ ախորժում նրանցից, ճիշտ է, բայց չեմ էլ նեղացնում: Իսկ երազը երբէք չեմ մոռանում:

Վ. Փափագեանց

Ե Ր Ա Ն Տ Ի Ք

Ն ո վ ե լ լ ա

Ամբողջ Թաւրիզը մեծ իրարանցումի մէջ էր, ամեն կողմից ժողովուրդը գիմում էր դէպի փողոց, որտեղից անցկացնելու էին դահիճները քեալբալա Ղասըմին և Թուխանէի հրապարակն էին տանելու, որպէս զի Միւշտէիզի վճիռը գործադրէին: Ի՛նչ հասակաւոր, երիտասարդ թէ երեխայ, կին, պառաւ, Դէ աղջիկ ամենքը շտապ-շտապ Թաւրիզի նեղ-նեղ փողոցներից անցնելով, գիմում էին Միւշտէիզի բնակարանի շրջապատի նեղ-նեղ փողոցները և այդ նեղիկ անցքերում, որոնց միջով չորս-հինգ մարդ կշտէ կուշտ չէին կարող քայլել, ամբոխի ահաւոր բաղմունքիւնը զժւրտում էր, իր բաղմազան դասերով և խայտաբղէտ տարազներով:

Ժիւրը այնպէս էր տարածւել օդի մէջ, որ կողքէ-կողք կանգնած մարդիկ իրար չէին կարողանում լսել, երկու խօսք իմանալու համար, ականջ խլացնելու աստիճանի պէտք էր ճալ:

Ամառնային տաք օր էր, թէև մութ փողոցների թանձր կամարակապ ծածկոյթներից արևի ճառագայթները չէին կարող ներս թափանձել, բայց աղբերով, կեղտոտութիւններով ներս

ւած փողոցներում արդէն այնպիսի գարշահոտութիւն էր տիրում, օդն այնպէս էր թանձրացել և տօթը սաստկացել, որ ժողովուրդը, բաւականութիւն չըստանալով, ծանրութեամբ էր շնչում: Թէև ամեն կողմ բարձրահասակ, առույգ, առողջ ու պնդակաղմ մարդիկ էին երևում, բայց այդ ապականած մթնոլորտում իրար հրելով, հրմշտելով այնպէս էին կարմրել, որ կարծես այտերը, ճակատները բոցավառում էին, քրտինքները անվերջ քունքերից, ծործորակներից ու ճակատներից զլորում էին և գոլորշին աննկատ բարձրանում էր նրանց գլխից:

Յանկարծ մի սէյիդ ձիաւորած դուրս եկաւ Միւշտէիդի բնակարանից և սկսեց գոռալ—ճանապարհ բացէք, բացւեցէք, ճանապարհ տւէք:—Ամբոխն սկսեց քամու թեքած ցորենի ցողունների նման թեքւիլ, սէյիդին հետևող ձիաւորներին ճանապարհ տալու համար, իրար յետ յետ էին հռնդում, այնպէս որ կարծես ձիաւորները շոգենաւի նման ծովը ճեղքելով առաջ էին դնում, իսկ ամբոխը յետ-յետ տատանելով ալիքների նման պատերին էր խփւում:

Այս հրմշտկոցն աւելի սաստկացաւ. իրար սղմրտւելուց և կոխրտելուց թէև վայնասունն ու ճիւղերը էլ սաստկացրին ժրխորը, բայց ժողովուրդը առանց ուշք դարձնելու այդ աղաղակներին, բոլորի աչքերը յառած էին Միւշտէիդի բնակարանի դրան, սպասում էին անհամբեր, որ տեսնեն ոճրագործ քեալբալա Ղասթմին դուրս գալիս:

Թէև երկու երեք խումբ ձիաւորած սէյիդներ դուրս եկան կրօնապետի ապարանքից, զիմեցին Թոփխանէ ու վերադարձան, բայց դեռ չարագործին դուրս չէին բերում իր որջից: Թէև մի քանի անգամ նախ-բիւլ-հաքիմից մարդ եկաւ Միւշտէիդից խնդրելու, որ չարագործին կառավարութեան յանձնեն, որ նա պատիժը գործադրել տայ, բայց ձեռնունայն հեռացան, շէրեաթի պաշտօնեան չէր զիջանում, որ գործին միջամտի դիւանը. երկինքը իր յայտնութիւնների հպատակների (խալամ) դատն ու դատաստանը յանձնել էր կրօնի պաշ-

տօնականին, որի արարքը չէր կարող աշխարհային ուր և է վարչութեան յամառութեան ենթարկել:

—Ախար, ի՞նչ է պատահել, հացրեց մի ծերունի, խառնած բաղմութեան մէջ, իրան խօսակից միւսլիմանին, ի՞նչ մեղք է գործել քեալբալ Ղասրմը, որ Միշտէիդի պատուհասին է արժանացել:

—Էլ ի՞նչ պիտի անէր, պիտի անէր, պաշտօնականեց,— փողոցի մէջ, լոյս ցերեկով այնպէս է ծեծել մի սիէլիդի, որ ոչ միայն փակեղն է զլորել գետին, երեսն արիւնք, այլ մինչև անգամ վերարկուն է պատռել:

—Միթէ, միթէ... ասաց ծերունին մտախոհ զարմանքը արտայայտելով: Քիչ յետոյ կրկին հարցրեց,— արդեօք ի՞նչն է ստիպել, որ քեալբալան այդ մարգարէի տոհմիկի վրայ ձեռք է բարձրացրել:

—Պատճառը իսկապէս յայտնի չէ, բայց ասում են, իբր թէ սէլիդը, սուտ վկայութիւն է տւել Ղասրմի դէմ և ահագին տուգանքի ենթարկել:

—Եւ դրա համար ի՞նչ պատիժ է սահմանել Միշտէիդը.

—Դեռ որոշ յայտնի չէ, բայց ասում են, թէն են կրտրելու:

—Բայց եթէ իսկապէս սէլիդն է մեղաւորը, սա հոգին սեւայրել, կաշառւել և սուտ վկայութիւն է տւել, միթէ անիրաւ չի լինիլ Ղասրմի պատիժը, միթէ ներողամտութեան չի արժանանալ...

—Ի՞նչ էք ասում, ապագադ բարի լինի, ծերուկ, աշխարհի չնչին բանի համար, միթէ կարելի է մարգարէի տոհմիկների վրայ ձեռք բարձրացնել: Միթէ պէտք չէ կտրել, բակ գցել այդպիսի կեղտոտ տատասկը:

—Ձեր ասածը զուտ ճշմարտութիւն է, վրայ բերեց ծերուկը կրօնամոլ ընդդիմախօսին հանդարտեցնելու համար, բայց հակառակն եմ ասում, եթէ իսկապէս սէլիդը սուտ է վկա-

յել, որով տանջել, կրակի մէջ է գցել Ղասըմին, ինչ պէտք է անել: Գուցէ, այդպիսի սուտ վկայողը երբէք չի կարող մարգարէի սերունդից լինել, նա կեղծ տոհմիկներից է, որոնք հազար սուտը փանաբադով *) են վկայում:

— Թէ սուտ է վկայել սէյիդը, այդ մեր դործը չէ, թող նա պատասխան տայ երկնաւոր թաղաւորին, իսկ եթէ կեղծ տոհմիկ է, այդ մասին էլ թո՛ղ նրա հոգին քաշէ պատիժն ու տանջւի. ինձ ինչ: Բայց լուի՛ր, թո՛ղ, ինձ հանգիստ թո՛ղ, ահա դուրս են բերում չարագործին:

Այդ միջոցին քեայբալա Ղասըմին դուրս բերին Միւշտէիդի տանից, ոտքերը շղթայած, դաստակները թւակաւում զետեղւած: Երկու անութների տակից մի հաստ պարանով նրան կապել էին, որի երկու ծայրերը երկու ձիաւոր սէյիդներ բռնած տանում էին երկու կողքից: Յետևից, առջևից մի քանի տասնեակ հետի մոլեղնած սէյիդներ և ախուներներ էին շրջապատել և ահագին աղմուկով առաջ էին գնում: Սմբոխը իր նախատինքով թքերով և կնձիւներով նրան ընդունեց և առաջնորդեց դէպի Թոփխանէ, իսկ Ղասըմը այդ սոսկալի զրութեամբ, համր քայլերով առաջ էր դնում ժողովրդի միջով: Դատասպարտեալը վշտաբեկ առաջ գնալիս աչքերը վեր անգամ չէր կարողանում բարձրացնել, մռայլ դէմքով, դետնին նայելով, առանց ուշք դարձնելու իրան դէմ տեղացող սոսկալի հայհոյանքին, քայլերը փոփոխում էր առաջ ու առաջ:

Այդ պահուն, ձիաւորւած և ծառաների ընկերակցութեամբ կողքի փողոցից անցնում էր Թաջիր Միր-Մուրթուղան, որը Թաւրիդի մէջ անւանի հարուստ վաճառական էր, անհամար գանձեր ունէր, մեծամեծ կալածներ և անթիւ գիւղեր: Սա իր բազմաթիւ ծանօթների, իր հարստութեան և գանձերի երկրպագուների շնորհիւ, մեր մտքից անցածը, ցանկացածը զուլի էր բերել. Միր-Մուրթուղան այնպիսի դիրք էր ստեղծել իր անբաւ գանձերով, որ նրա խնդիրքը ինչպէս շահի պալա-

*) Մի գրողից էլ քիչ պակաս արժէք ունեցող պարսկական փող է:

տում, այնպէս էլ դեպքերն են զուգորդում, երբէք չէր մերժւել: Նա Ղասրմին շատ լաւ էր ճանաչում. այդ քանքան-փորող արհեստաւորը նրա համար շատ ջրանցքներ էր փորել, սարերից-ձորերից անցկացրել, նրա կալածները, հանքերն ու այգեպտանները ջրելու միջոց էր տւել և ամալի անապատները դրախտի վերածելու հնարներն էր գտել: Զնորհիւ սրամտութեան, սաղանդի, կորուստութեան և անխոնջ աշխատութեան, Միր-Մուրթուղայի կայքերի եկամուտները ոչ թէ կրկնապատկւել, այլ քառապատկւել էին, իսկ Միր-Մուրթուղան դեռ շատ կարելք ունէր, Ղասրմը նրա համար հարկաւոր մարդ էր: Քայց ուրվհետև Միր-Մուրթուղան, ինչպէս սովորաբար բոլոր հարուստները, վաճառականները և կալածատէրները, անչափ ազաւ էր և սարսափելի ժլատ. միշտ խոտացածից շատ չընչին վարձով էր Ղասրմը հաշիւները փակել, ուստի Ղասրմը ոչ միայն նրան վերաւերելով հեռացել էր, այլ մինչև անդամ այս նեղ օրումն էլ չէր դիմել մեծատան օգնութեան:

Այդ սոսկալի թափօրը տեսնելուց յետոյ, Միր-Մուրթուղան գործի մանրամասութիւնների մասին իրան սպառաւորներից կարեւոր տեղեկութիւնները իմանալուց յետոյ, մտածեց ինքն իրան, թէ Ղասրմը իրան կարեւոր անձ էր, դրան այնպիսի մի փորձանքից, մի պատուհասից ազատելով, կարող էր ընդմիշտ ստրկացնել, ցմահ պարտաւորացնել և դրա ձեռքով իր կալածները ծաղկեցնել: Ուստի առանց ժամավաճառ լինելու, ձիու տանձը թեքեց, զլուխն ուղղեց Միւշտէիլի տան կողմը և շտապեցրեց, որ կարողանայ մտադրութիւնը կատարել:

Միւշտէիլը մի բարի մարդ էր, ամեն դո՛ճը ծանրութեամբ ու մանրազննութեամբ քննող: Միանգամայն Միր-Մուրթուղային չըհնազանդելու առիթ չուներ, քանի որ վերջինս էլ ճշմարիտ հաւատացեալների նման, սրին տարի իր եկամուտների տասներորդը և ազքատների բաժինը այս դեպքի տի ձեռքով էր բաժանել տալիս կարօտեալներին: Ինքն էլ ճշմարիտ հաւատացեալ, ջերմեռանդ տոհմիկ և պարտաճա-

նաչ միւսլիմանի Համբաւ ունէր, ուստի զինպետը Հաւատաց իր ծխական վաճառականի խօսքերին:

— Ղաւրմը ազնիւ մարդ է, ասում էր կալւածատէրը, իսկ նրա Հակառակորդը՝ խաբեբայ, կեղծաւոր, խարդախ և սուտ վկայ: Մինչև անգամ Բաբելոնի մէջ են նրան տեսել քանի քանի անգամ իմ ծառաները: Սլդ փուլ խաբեբան, իսկապէս արժանի էր դրանից էլ ստուկալի անարգանքի ու ծեծի, քանի որ ես Համոզւած եմ և զիտեմ, որ նա պարզ ճշմարտութեան Հակառակ էր վկայել և Ղաւրմը անճարացած ոտիպել էր ալդ քայլն անելու:

Միր-Մուրթուզան այնպիսի ճարտարութեամբ խօսեցաւ, որ Միւշտէիդը Համոզեց և իսկոյն իր մերձաւորներից մէկի ձեռքով մի հրաման դրեց, կնքեց, տուց, որ զնայ, անմիջապէս Հասնի և Ղասրմին լետ բերէ իրան բնակարանը, որպէս զի գործը կրկին քննելով, Հաստատ Համոզիւնք կազմէ, որ ապագայում պարտաւոր չըմնայ խղճի դէմ:

Սլդպէս էլ եղաւ: Անմիջապէս Միւշտէիդի հրամանը Հասաւ և դահիճը, երբ արդէն կացինն էր սրտմ, որ բարձրացնէ ու կտրէ կոճղի վրայ՝ դրած-կապած Ղասրմի թւը, Միւշտէիդի գործակալի ձայնը նրան կաշկանդեց և դատապարտեալին լետ տարան, որտեղից որ բերել էին: Միր-Մուրթուզան այնքան խօսեցաւ և այնպիսի ցուցումներ տուց, որ Ղասրմին մինչև հետդ տանելու հրամանը չառաւ, դուրս չեկաւ Միւշտէիդի ապարտնքից:

Ղաւրմը որ մի այսպիսի բարեպատեհ պաշտպանութեան բոլորովին լայն չունէր, անչափ շնորհակալութեամբ բաժանեց Միր-Մուրթուզայից և զիմեց իրան տունը, անհուն ուրախութեան մէջ զեղելով իր կնոջը, մօրը, զաւակներին և արիւնակիցներին, որոնք սրա ձիրբակալւած օրից սուգի և թախիժի մէջ ընկած, սղբում էին իրանց ստուկալի վիճակը:

Բայց քեալբալա Ղասրմին, որը շատ լաւ ուսումնասիրած էր

Պարսիկ սէյիդ

Հարուստ վաճառականի հոգեկան աշխարհը, անչափ տարօրինակ թւաց Միր-Մուրթուղայի վերաբերմունքը և նա խրւեց խոր մտածութիւնների մէջ, թէ արդեօք ինչ բանն ստիպեց կալաճատիրոջ իրան պաշտպան հանդիսանալ, նա մանաւանդ որ ինքն նրան վշտացնելով հեռացած էր: Ղասըմը գիտէր, որ Միր-Մուրթուղան օղուտ չըսպառած գործի համար, չէր զիջանիլ այդպիսի նեղութիւն յանձն առնել և այնքան թախանքով, երաշխաւորութեամբ իրան փրկել:

Մի քանի օրից Ղասըմը կրկին կալաւ իր գործին, սկսեց մանդալ կալաճատէրների դռները, սր գործ գտնի և քիչ թէ շատ փող ձեռք գցէ իր բաղմաթիւ ընտանիքը կերակրելու համար: Նա ինչպէս առեցինք, յայտնի քանքան փորճ էր և ազատ ժամանակ չունէր, իսկ այս գործի մէջ արդար դուրս գալով այնպէս հաշակ ստացաւ, որ մեծամեծները, կալաճատէրները իրանց բոլոր գործերը սրան էին յանձնում, այնպէս որ, ինչպէս ասում են, «էլ դուլսը քորելու ժամանակ չունէր», առաւօտից մինչև իրիկուն, գիշերն անդամ դետնի տակ, խլուրդի նման, փորում էր ու ծակծկում և սարերի լանջով ուրը պտտեցնելով, ոլորելով հասցնում այս ու այն խանի—խաւանի կալաճները:

Բայց շաբաթական մի կամ երկու անգամ անպատճառ նա այցելում էր իր բարերարին, նրա ապարանքում, այնպէս որ աղօթատան նման էր դարձել Ղասըմի համար Միր Մուրթուղայի (վահլիճը) թանաքին. ազատ ժամանակ դտնելուն պէս, գնում, չոքում էր նա բարերարի դիմաց, լսում նրա հրամանները, կամ խրատները, պատմում էր նրան անկեղծութեամբ իր գլխին պատահած առօրեայ արկածները, մի խօսքով սիրտը բացել, զրել էր նրա ոտքերի տակ: Դեռ այդ բաւական չէ, Ղասըմը Միր-Մուրթուղայի կալաճների վերաբերեալ բոլոր խորհուրդները ոչ միայն առանց վարձի էր գնում, գնում ու տալիս, քանքանները համարեա թէ առանց վարձի էր փորում, դեռ մշակներին տալիս էր սովորական վարձագնի կէ-

սից էլ պակաս; այլ ամեն կերպ աշխատում էր նրա շահերը կարելի եղածին չափ պաշտպանել, իրան չանձնարարած գործերն ամենաբարեխղճաբար կատարել:

Բայց Միր-Մուրթուզան այս բոլորից չբաւականանալով, ամեն մի առիթը պատահած ժամանակ, սուսնաձայնի, թէ հասարակութեան առաջ, միշտ կրկնում էր. — Ապերախտ մի լինիր, Ղասրմ, զլիտես, որ եթէ ես չըլինէի, այդ դադող ձեռքերդ կտրած էին, որոնց ցաւից եթէ չըմեռնէիր, պատե-րի տակ նստկան մուրացկան պիտի դառնայիր:

— Անչափ շնորհապարտ եմ, միշտ կրկնում էր վշտացած սրտով Ղասրմը, քու հովանին միայն ինձ փրկեց, քու ողորմութեամբ եմ միայն ապրում, ընտանիքս կերակրում: Մինչև մահ քու երախտիքը ես չեմ կարող մոռանալ, դու միայն քեզ ու տոհմիդ յատուկ աղայութիւնով ինձ փրկեցիր, ինձ ազատեցիր սոսկալի վիճակից:

Բայց Միր-Մուրթուզան, իր հին սովորութեան համա-ձայն, երբեմն այնպիսի պարտաւորութիւններ էր դնում Ղասրմի վրին, որ վերջինս, եթէ գրաստ անգամ լինէր, դարձեալ կըմտածէր, որ վաճառականը չարաչար հարստահարում էր իր երախտաղիտութիւնը: Բայց որովհետեւ միտքը զրել էր, թեւը կտրելուց ազատողին պարտաւոր չըմնալու, նրա անվերջ միննաթներին վերջ տալու և բարիքը փոխարինելու համար, կատարել նրա պահանջները, մինչև նրա ինքնաբերեալ բաւականութիւն ստանալը, ուստի գլուխը կախ զգած իրան և ընտանիքը զրկանքների ենթարկած, բոլոր ոյժը կենդրոնաց-րած արին քրտինքով տանջւում էր ու աշխատում Միր-Մուրթուզայի կալածներում:

Մինչև անգամ այնքան անբարեխիղճ էր կալածատէրը, որ Ղասրմի ձեռքի տակ բանող գործաւորներից ամենաետոնեալ մշակի կէսի չափովն էլ չէր մտածում Ղասրմին բաւականաց-նել, այնպէս որ խղճալին պարտաւորւած էր լինում երբեմն երբեմն կողմնակի կալածատէրներից Պարսկաստանին յատուկ

քառասուն-չիսուն տոկոսով փող փոխարինել, ընտանիքը քաղցից փրկելու համար: Եւ եթէ այս պարտքի վճարման համար, մէկ երկու օրով ուրիշի կալածներն էր կարգի բերում, նրանց քանքաններն էր փորել տալիս, Միր-Մուրթուզան նրան կանչել տալով, ասում էր յանդիմանութեամբ.

— Երախտամոռ, թողել իմ գործերս, ձգել ես երեսի վըրայ իմ կալածներս, գնացել աշխատում ես այն մարդկանց գործերում, որոնք քեզանից երես թեքեցին, երբ դահիճը ձեռքերդ էր կտրելու:

— Ախար, աղա ջան, դուրբան, ասում էր Ղասըմը հանգստութեամբ, ներեցէք համարձակութեանս, մեր տանը ութ տասը բերան կայ, որ աւաւօտ իրիկուն հաց են ուզում, դըրանց մարմինները ծածկելու համար հագուստ է պէտք: Ես ձեր գործերը կարգի դրած միայն հեռանում եմ, այնպէս որ իմ բացակայութեանս առաջ են տանում գործը բանտրներս և եթէ ինձ պէտք են ունենում, կանչում են: Իմ գնալովս ոչ միայն գործերիդ վնաս չի հասնում, այլ ես միջոց եմ գտնում ընտանիքիս կարիքները հոգալու և ձեզ այդ նեղութիւնից ազատելու:

— Իհ, մի արդարանալ, պատճառ սբանութիւններ մի դըտնիլ, ասում էր աղահ կալածատէրը: Վարձ չես ստանում, դրա համար ես փախչում: Քանի՜ քանի՜ անգամ առաջարկել եմ, որ վարձ չես առնում, խօ ես մեղք չունիմ. լաւ է, լաւ, թող հաւաքւի քո վարձը ինձ մօտ, մի անգամից այնպէս բան անեմ, որ դու մարդ դառնաս, ասում էր Միր-Մուրթուզան, բան չըհասկանալ ձեռնալով և կարծում էր, որ իր տւած յոյսի քամիներով կարողանում էր խաբել Ղասըմին:

Իսկ Ղասըմը չարատանջ կեանքը մի կերպ քաշ էր տալիս, Միր-Մուրթուզայի փրկած թւը չըխնայելով նոր գործերում բանեցնելու:

Տարուց-տարի ահագին հարստութիւն էր ձեռք բերում հարուստ վաճառականը և ձեռն անցած գումարներով նորանոր

գիւղեր էր գնում և ընդարձակում իր կալածները և Ղասըմի գործի ասպարէզը: Միր-Մուրթուղան քառասուն տարւայ մէջ, հօրից ժառանգած չորս գիւղերի թիւը քառասուն անգամ բազմապատկել էր, այնպէս որ հարիւր վաթսու քառասուն գիւղի մէջ ապրող այնքան հազարաւոր շինականները, էրիկ մարդ, կին, տղայ, աղջիկ — բոլորը միասին աշխատում էին, տարւայ չորս եղանակներում տանջւում, երկիր մշակում, այգիները, պարտէզները և հանգերը պարարտացնում, խնամում, ջրում, ցանում ու քաղում և իրանց մշակած ահաւոր հողերի բոլորի բերքը կիսում կալածատիրոջ հետ:

Անկուշտ կալածատէրը, որ հարիւր հազարաւոր խալարներով գարին ու ցորենը ամբարում, ծախսում էր, բրինձը շրտեմարանում, մաքրել տալիս և հեռու աշխարհներ ուղարկելով ահաւոր գումարներ էր ստանում, չորացած միրգը, նուշը, սաքղան, ծիրան ու սալորը Թաւրիզի հայ վաճառականների վրայ իր տեղում ծախում ոսկին ու արծաթը քաշում էր իր սրնդուկը, այլ անչափ գումարներով չըկշտանալով, ոչ միայն կալածների բարեքից տափերի ջրերը կարգին բերող մշակին՝ Ղասըմին տունը մի ջլալ ցորեն, մի բուռ բրինձ չէր ուղարկում, կամ մի քանի շահի սև փող էր տալիս, այլ իրաններին էլ չէր թողնում շուայելու: Խեղճ ու միտքը տեսլ էր կայքերի շատացնելուն, եկամուտները ամբողջապէս նորանոր կալածների էր յատկացնում և երազում էր ամբողջ Ատրպատականի գիւղերին տիրել և մի օր նրա տէրը դառնալ:

Իսկ Ղասըմը առանց ծախելու ոտրկացել էր և գլուխը քաշ արած, Միր-Մուրթուղայի գնած նորանոր կալածների քանքաններն էր կարգի բերում, ոչ միայն առանց վարձի, այլ մինչև անգամ գոհունակութեան էլ չէր արժանանում: Դեռ ևս բարեբար կալածատէրը տեղի անտեղի չէր սոռանում ամեն դէպքում նրան լիշեցնել, սիրտը ծակծկելով և կեանքը դառնացնելով, որ Ղասըմի թէև, հետևաբար և կեանքը ինքն էր փրկել, նա պարտական էր նրան:

Ամբողջ տաւր տարի, Միր-Մուրթուղայի համար աշխատեց, յուսալով որ վերջապէս այդ անխիղճ արարածի սիրտը կըյագեցնէ և կըբաւականացնէ, բայց զուր անցան Ղասըմի ջանքերը: Սա ամեն տեսակ դառնութիւն, նախատինք, զրկանք սիրով տարաւ, որ փոխարինէ թեւը կտրելուց ազատողի բարեքը, իսկ բարերարը փոխանակ բաւարարելու, օրից օր դործերը ծանրացնում էր և աւելի պահանջող դառնում:

Միր-Մուրթուղան մի ընդարձակ կալածք էր ձեռք բերել առնելիքի մէջ, որի անջրդի տափաստանները անապատի տեսք ունէր: Հատ անդամ Ղասըմի հետ նրանք յատուկ այդ կալածքի համար Թաւրիդից երկու օրուայ ճանապարհ էին գնացել, ամեն մի անգամին երեք-չորս օրով ման էին եկել այդ կալածքի ուսմանները, բայց ջուր բերելու հնարը չէին գտել: Երևում էր, որ ժամանակին այդտեղ բնակութիւն եղել էր, հետեւաբար պէտք է, որ ջուր էլ ունենար, բայց դարեր էին անցել, երկիրը անմարդացել, անապատ էր դարձել և ո՞վ կարող էր գուշակել, թէ որտեղից էին ջուրը անցկացրել, տարել: Բայց այնպէս լաւ հողեր ունէր այդ անապատը, այնպիսի գիրք, որ եթէ հնարատու լինէր ջրել, մի քանի հազար մարդու կերակրելուց ջուր տիրոջը ահադին գումար տալուց յետոյ, այնպիսի հազազիւտ բերքեր կարելի էր առաջացնել այդտեղ, որ իսկապէս անապատը կարելի էր դրախտի փոխադրել: Այս պարագան կտրել էր Միր-Մուրթուղայի դադարումը, նա գիշեր ցերեկ խելքը, միտքը կենտրոնացած մտածում էր այդ կալածքի մասին:

Երկար խորհելուց յետոյ, Ղասըմը կալածատիրոջ խորհուրդ տուեց, որ սահմանակից լեռնային գիւղը դնէ, որի սարերի լանջերում կարելի է ջուր գտնել և ցած բերելով անջրդի անապատը կենդանացնել: Միր-Մուրթուղան հաւանեց, այդ խորհուրդը, լսեց Ղասըմին և գնեց սահմանակից լեռնային գիւղը: Բայց այս գիւղի ջրերը հազիւ իր հողերին բաւակալութիւն էր տալիս, այնպէս որ Ղասըմի անընդհատ ջանքերն:

ու աշխատութիւնները անպտուղ մնացին:

Ագահ կալածատէրը այնքան մաս էր եկել Ղասըմի հետ, որ ինքն էլ արդէն քիչ թէ շատ հասկանում էր, նկատեց որ վերջին անգամ գնած լեռնային զիւղի սահմանակից մի ձահ-զադայի կալածքը շատ մեծ ջուր է պարունակում, որը զիւղաշինների բոլոր մշակութիւնները ջրելուց յետոյ, ձահզադի ահաւոր այգեստաններին, մարգաւտաններին և նոր տնկած անտառներին էլ բնականութիւն էր տալիս: Այդ ջրերի ակունքներն այնքան մօտ էին Միր-Մուրթուզայի նոր գնած լեռնային զիւղին, որ եթէ Ղասըմը ցանկանար, մի քանի զադայնի քանքաններ փորէր, կարող էր ձահզադի կալածքի ջրերի ակունքներից նրանց կէսը աննկատելի կերպով քաշել, դարձնել, իջեցնել դաշտը և իր բարերարի անապատը կենդանացնել:

Միր-Մուրթուզան երբ երկար բարակ քննեց և ըմբռնեց, որ կարելի է այդ կերպով իր ամալի երկիրը բնակութեան յարմարացնել, սկսեց այլ և այլ ձևերով, անուղղակի դարձածներով հասկացնել Ղասըմին, որ սկսի այդ ջրերի գէպի իր կալածները դարձնելու հնարները մասին խորհել: Իսկ Ղասըմը ցոյց տալով, որ թէ չի ըմբռնում բարերարի խորհրդաւոր առաւելները, ասում էր.

—Աղա, քեզ մատաղ, ինչ նշանակութիւն ունի քեզ փողը, տուր քսան հազար, քսան հինգ հազար թիւման և գնիր ձահզադի կալածքը. արա, ինչպէս որ կրկամենաս:

Բայց Միր-Մուրթուզան արդէն վաղ էր փորձել-ձահզադան յիսուն հազար թիւմանով էլ չէր ծախի իր կայքը: Նա յոյս ունէր, որ նոր տնկած անտառը, որ արդէն տասը տարւան էր և հարիւր հազարից աւելի բարդի էր բովանդակում, արդէն տաս տարուց յետոյ իրան հարիւր հազար թիւմանից աւելի օգուտ կը տար, էլ ինչի էր ծախում:

Այս բոլորը անքի առաջ բերելով, Միր-Մուրթուզան հաշւում էր, որ եթէ հնար գտնէր և իր կալածքը կարողանար

մի կերպ ջրել, նա տարեկան քսան-երեսուն հազար թումանից ավելի եկամուտ կունենար, ուստի վառւած սրտով, առիթը պատահած ժամանակ, սուր-սուր սլաքներով խալթում էր Ղասրմի սիրտը, որ նրան ամաչացնէ, թուլացէ. ստիպէ և պարտաւորացնէ, որ նա սկսի դարանաւոր քանքանները փորելու, որով համոզւած էր բարերարը, թէ նպատակին պահանջի: Իսկ Ղասրմը այնպէս էր բորբոքւում, այնպէս էր կատաղում, երբ նկատում էր, թէ դէպի ուր էր մղում նրան, հեռւից-հեռու, դարտուղի ճանապարհներով իր ազատիչը:

Վ'րջապէս համբերութիւնը կտրւած, մէ օր Միր-Մուրթուղան իր թանաքի (դահլիճի մետի սենեակը կանչել տւեց Ղասրմին, որոնք կէս արշին բարձրութեամբ պատուհաններով բաժանւած էին իրարից: Կալւածատիրոջ թանաքին (դահլիճը) լցւած էր բազմութեամբ, որոնք շատ ցած ձայնով իրար հետ խօսակցում էին մեծ ակնածութեամբ տառապիրոջ հետ: Երբ Ղասրմը մօտեցաւ այն պատուհանին, որտեղ նստած էր Միր-Մուրթուղան, վերջինս նշան արաւ որ չօքի և երկուսը սկսեցին իրար ականջում պատուհանին միջով իրար հետ ցած այնպէս խօսել, որ նոր հանդիսականներից մարդ բան չէր կարող լսել: Երբ Ղասրմը մօտ հրաւիրեց, նա արդէն իսկօյն ըմբռնեց, թէ բարերարը մի ինչ որ ծանր առաջարկութիւն էր անելու, թէև դժկամակած, բայց անճարայած մօտեցել, չօքել էր նրա առաջ խոտտովանաորդու նման և լսում էր հրամանները:

— Դար չըկայ, ասաց Միր-Մուրթուղան Ղասրմին, քանի մարդ մէջ զցեցի, որքան մեծ գումար խոստացայ, հնար չըգտայ, Չահգաղան չի ծախում կալւածքը. իսկ մեր հողերը այնպէս անջրդի, անապատ թողնելը որքան մեղք է: Քեզանից է կախւած ամեն բան, որ ուղենաս, կրկենդանացնես, զրախտի կրկերածես մեր անապատը, այն ժամանակ գուցէ Չահգաղան էլ խոնարհի ու ծախէ իր դիւղը, այդ մեր սահմանակից կալւածքը:

Ղասրմը այս առաջարկութիւնը լսելով աչքերը չօքեց, յա-

ուեց աղատչի աչքերին և այնպիսի դաժան հայեացքով զննեց, որ նոյն իսկ աղահի սրտի խորքերը թափանձեց, կարդաց. այնպէս որ նա մոլորեց, մի քանի վայրկեան անշարժ մնաց: Բայց իր արհեստի մէջ տոկուն վաճառականը շուտով ուշքը հաւաքեց ու աւելացրեց.

— Ի՜նչ ես աչքերիս մէջ նայում, ի՜նչ ես մտածում, կամ ի՜նչի ես դարձանում: Մի՛թէ ես իրաւունք չունիմ իմ կալածանքիս մէջ ջուր որոնելու, իմ հողերս բարեկարգելու, քանքաններ փորելու...

— Աւնես, քեզ մարդ ոչինչ չի ասում այդ մասին, բայց քո բոլոր հողերդ այնպէս ենք քննել ու քրքրել, որ դու էլ համոզւած ես ինձ հետ, որ այդտեղ ջուր չիկալ: Իսկ Չահաղի քանքանների հոսանքներին հակառակ քանքան փորելիս, ոչ թէ նոր ջուր ենք գտնելու, այլ նրա ջուրը պիտի կիսենք, զողանանք...

— Նրա նման մենք էլ մի՛թէ սարի ջրից օգտւելու իրաւունք չունինք:

— Բայց մեր սահմանի սարերը ջուր չունին, նրա սարի կողքը օր փորե՞ս՝ մեր կողմը ջուր դարձեալ չի գալ.

— Եթէ դու ուղենաս, կըգայ...

— Աւրեմն գողութիւն անեմ. նրա աղբիւրների ջրերը կտրեմ, բերեմ քու կալածները ջրեմ. ասաց ձայնը բարձրացնելով Ղասրմը:

— Այլպէս ես խօսում աղատարարիդ հետ, այդպէս ես պատասխանում, այդ ձևով ես փոխարինում բարիքը, ապերանխտ, ասաց ձայնը բարձրացնելով նոյնպէս Միր-Մուրթուզան:

— Ինձ էլ պէտք չէ քս ազատած թւեր, ասաց զայլացած Ղասրմը, եթէ նրան այնքան պարտաւոր եմ ստորացնելու, որ քեզ համար գողութիւններ էլ անէ: Ես ինքս կրկնորեմ, կրկնորեմ այն թւեր, որ դու ազատեցիր, ասաց կատաղած Ղասրմը և ձախ թւեր պատուհանի դռը դնելով, ինչպէս մի

ժամանակ դաշիճը կոճղին էր կապել, որ կտրէ, հանեց աջ ձեռքով դաշոյնը և մի հարւածով կտրեց, արիւնլւայ թաթը շարտեց բարերարի երեսին ու շարունակեց.— Այդ էլ ինձ պէտք չէ, վեր առաւ, ոչ էլ քու միննաթը: Երանի թէ տասը տարի առաջ դաշիճը կտրէր և այսքան ժամանակ պարտաւորած չըլինէի քեզ ծառայելու: Մի թե պահելու համար, ես այնքան էլ չեմ կարող ստորանալ, որ ուրիշի կալածների ջրերը գողանամ, քո հողերդ իջեցնեմ, նրա գիւղականների ապրուստը կտրեմ, նրա այգիների և անտառների մատղաշ ծառերը չորացնեմ:

Ս. Ե Ր Ա Յ Ե

պարտացած ինչ ես մեծ մեծ խօսում,
Կարծում ես թէ չեմ ճանաչում դու ով ես.
Ակզ դիտեմ, թէ հրտեղից ես հոսում,
Բայց դարձեալ դու ինքդ քեզ կըզովես:

Քախտի բերմամբ հարստացար, զօրացար,
Դրանով ինչ ես պարծենում քեզ ու քեզ.
Օղնողիդ և սաշտպանողիդ ուրացար,
Բաղցր աչքով չես նայում զէպի մեզ:

Ես չըլինէի, դու ինչ կըլինէիր,
Կորած էիր իմ հօրեղբօր նման—
Ով կըթողար մեր շէմքը ոտ դէէիր,
Բայց դու այժմ մոռանում ես ամեն բան:

Մեծ մարդը պէտք է ունենայ մեծ հոգի
Խեղճի համար ողորմած և բարեբար.
Դու ինձ սիրտ տուր «ուժդ—ասն—հաւաքի»
Ինչպէս ես եմ եղել առաջ քեզ համար:

Ես էլ էի հարուստ, բայց աղքատացայ,
Որովհետեւ անզուլթ բախտը հաւաճեց,
Ուստի ամեն մարդու աչքին վատացայ,
Բարեկամս էլ ինձ տանիցս հալածեց:

Ծնդրեմ թողնես անխիղճ վարմունքդ,
Համարեա ինձ համար փրկիչ կըլինիս,
Եթէ ոչ—նվ չըզիտէ խախուտ հիմքդ,
Այսօր ինչ ես կամ վաղը ինչ կըլինիս:

ԱՅՐԳ—ՀԱՐԴԻ

ԿԱՏՈՒ ԵՒ ՄԿՆԵՐ

(Ձ ր ո յ ց)

Էր մեր Յիսուս Քրիստոսը երբ դեռ աշխարհումս էր և մարդկանց քարոզում էր, որ լսեն Աստուծոյ խօսքերը, միմեանց չըմբռնեն, զողութիւն, վատութիւն չանեն, այդ ժամանակ ապրում էր մի բարեպաշտ մարդ, որը միշտ հետևում էր Քրիստոսին և ուրախութեամբ լսում էր նրա իւրաքանչիւր խօսքը: Նա ապրում էր մի գետնափոր խրճթում, ուր բնակւում էին և՛ անթիւ մկներ: Այդ մկները տան պատերում իրանց համար բներ էին քանդել և փառաւոր կերպով ապրում էին այնտեղ. նրանք յաճախ դուրս էին գալիս իրանց բնից և մի արշաւանք գործելով տան մէջ՝ ուտում էին ինչ որ պատահում—էր հաց, միս, պանիր և այլն, այնպէս որ շատ անգամ խեղճը սոված էր մնում: Զատ անգամ նոյն իսկ ճաշելու ժամանակ, չարաճճի մկները որտեղից որ է, առանց վախենալու, նրա գլխին էին թափւում, շրջապատում էին նրան, խըլշում ականջները և նրա վրայ նայում, որ մի քիչ բաժին ըստանան: Խեղճ մարդն էլ չէր խմանում ինչ անէր. նա չէր սպանում նրանց, որովհետև մեղք էր համարում. ընդհակառակն իր բերանի պատառը կլիւում էր նրանց հետ:

Զատ անգամ այդ փոքրիկ կենդանիները չըհամբերելով որ նա կերակրէ իրանց—մեկնում էին իրանց դնչիկները և նրա ամանից չաղ-չաղ պատառներ վերցնում: Այդպէս նա շատ երկար ապրեց նրանց հետ: Բայց վերջի վերջոյ մի օր նրա համբերութիւնը հատաւ, նեղացաւ նրանցից և Քրիստոսի մօտ գնալով գանգատւեց և ասաց.

—Տէր, տանս մէջ ապրում են բազմաթիւ փոքրիկ կենդանիներ, որոնք ինձ հանգստութիւն չեն տալիս՝ մինչև այժմ

ես Համբերել և բաժին եմ Հանել իմ կերակրից, բայց այժմ բոլորովին զզվել եմ նրանցից. թափուում են ամանիս մէջ և չեն թողնում, որ Հալալ մի պատառ Հաց ուտեմ. ես խնդրում եմ, որ Հրամայես նրան ինձանից Հեռանան:

Քրիստոս լսեց բարի մարդուն և ճաշին նրա մօտ զնաց, որպէս զի տեսնէ այդ լինջ կենդանիներ են: Հէնց որ սփռոցը զցեցին և Հաց զրին, իսկոյն այդ փոքրիկ կենդանիները Հաւաքւեցին և սփռոցի չորս կողմը շարւեցին: Յիսուս բացականչեց. «Դրանք մկներ են, այս բոպէլս ամենաՀեշտ կերպով նրանց կըփախցնեմ այստեղից»: Ասաց-չասաց, Հանեց իր ծոցի սպիտակ թաշկինակը և զցեց մկների վրայ: Թաշկինակը իսկոյն մի Հրաշալի կատու դարձաւ և յարձակեց մկներէ վրայ: Մկները Հէնց որ նրա փշտոցը լսեցին, մի ականթաթթում բոլորը իրանց ծակերը մտան, իսկ կատուն բռնած մի մկան Հետը երկար խաղալուց յետոյ սկսեց անուշ անել: Տանտէրը մնացել էր զարմացած. նա իր կեանքում դեռ այդպիսի բան չէր տեսել: Նա ինքն իրան ասում էր. «Այդ լինջ տեսակ բան է, որ այն փոքրիկ արարածները աՀագին մարդկանցից չեն վախենում, իսկ այն փոքրիկ չորքոտանից ուրտապատառ եղան»: Քրիստոս իմանալով նրա միտքը՝ ասաց.

Ամեն կենդանի իր թշնամին ունի. նրանց թշնամին էլ այդ չորքոտանին է, որից այնպէս վախեցան: Առաջիները մրկներ են կոչւում, իսկ երկրորդը կատու: Մարդիկ պէտք է պահեն կատուն, որ նրանց որսայ: Ուրեմն այսուհետեւ դու էլ պահիր այդ կատուն և երբէք մկների երես չես տեսիր:

Նա շնորհակալութիւն յայտնեց Քրիստոսին և գեղեցիկ կերպով սկսեց խնամել իր բարեկամ կատուներին: Եւ յիշաւ այդ օրից սկսած նա իր խրճիթում երբէք մուկ չըտեսաւ:

Սիրելի մանուկներ, եթէ Հիմա էլ Հարցնէք ձեր զիւղացի փոքրիկ ընկերներին՝ թէ կատուն լինջ բան է, նրանք կըստատախանեն. «Քրիստոսի թաշկինակը»: Դրա Համար էլ մինչև այժմ ամեն մի տուն յարգանքով են նայում կատուն:

Մատթ. Դահրամանեանց

ՀՕՏԱՂՔՄՈՍԻՆ ԵՒ ԻՐ ԵԶՐ

Ինչպէս յայտնի է, Հայ աղղի մեծագոյն մասը
գիւղական ժողովուրդն է, որի գլխաւոր պա-
րապմունքը ամեն տեղէլ երկրագործութիւնն
է: Հայրենի հողի մշակութիւնը Հայ երկրա-
գործ գիւղացու համար սուրբ և օրհնեալ
աշխատանք է: Նրա չարքաշ և զըր-
կանքներով լի կեանքը շատ խրատական կողմեր ունի,
երբեմն նոյն իսկ իր համայնական բնաւորութեամբ: Մեր
երկրագործ գիւղացու այդ կեանքը շաղկապւած է իր եղբայր
եզի հետ, որ գիւղացու գլխաւոր նեցուկն է: Վայ այն գիւ-
ղացուն, որ իր սեպհական եւր, արօրը չունի. նա ստիպւած է
իր ընտանիքը, ինչպէս մեր գիւղացիք ասում են, իր նիւթոսով
պահպանելու, այսինքն ուրիշի մանր բռնելու, ուրիշի մօտ
առաւելար մտնելու և այդ միջոցով իր արտերն էլ վարելու
և ցանելու: Իսկ եթէ եզից զուրկ գիւղական ընտանիքը զուրկ
է և մաճ բռնելու ընդունակ հասակաւոր անդամից, այն ժա-
մանակ, եթէ փոքրահասակ երբ տղայ կայ, նա է ուրիշի մօտ
հօտաղ մտնում: Հօտաղին վարձատրում են նրանով, որ նրա
մի արտը վաւրում են: Հօտաղի այդ արտը Զրաբերդում, Խա-
ջէնում, գոցէ և ուրիշ տեղերում փառաւար է կոչւում: Որք
ընտանիքը, այսպէս ասած՝ զոգում է փառաքաւ արտի վրայ,
որ նրա միակ յոյսն ու ապաւէնն է: Երբ ընտանիքը այնքան
զժբախտ է, որ հօտաղացու էլ չունի, այն ժամանակ հարե-

Հօտալը անհառով

ւաններն են մըջի անում և աշխատաւորից զուրկ ընտանիքի արտերը վարում:

Իսկ եթէ գիւղացին մի հատ կամ մի զոյգ եղ, այսինքն կէս արօր ունի միայն, նա միանում է իր նման մի ուրիշ գիւղացու հետ և ինքը կամ մաճն է բռնում կամ հօտաղ է կենում և այդ ձևով երկուսի վարուցանքն էլ անում են: Ընկերակից երկրագործ գիւղացիները միմեանց համար հրակառ են կոչում: Երբեմն պատահում, է որ մի արօր կազմելու համար երեք հրակառ են միանում: Մի զոյգ գոմէշ ունեցողն շատ անգամ, առանց հրակառի՝ միալուծ է հերկում: Միջին կարողութեան տէր սովորական գիւղացին վարում է չորոց կամ վեցոց արօրով, այսինքն չորս կամ վեց եղ լծած արօրով, իսկ հարուստ գիւղացիները իրանց վար ու ցանքը անում են առաջադարձերի միջոցով երկու, երբեմն երեք արօրով: Մի նահապետական, 10—12 զոյգ գոմէշով ու եզով վարող, զուլթան կազմելու համար աւելի մեծ թւով հրակառներ են պէտք: Հարուստ գիւղացին կարող է ինքնուրոյն կերպով մի ամբողջ գուլթան դաշտ հանել: Զատ քիչ կը պատահի, որ մի տունը կարողանայ երկու գուլթան ունենալ:

Այսպէս ուրեմն եղ չունեցող գիւղացին ապրում է հօտաղութեամբ կամ ռաշպարութեամբ, աղքատ գիւղացիք հրակառութիւն են կազմում կամ միլուծ են վար անում, միջին կարողութիւն ունեցող գիւղացիները մի չորոց կամ վեցոց արօրով են հերկում. իսկ հարուստները երկու կամ երեք արօրով կամ մի գուլթանով են վարում: Գուցէ այս երկրագործական անունները մի փոքր խորթ հնչեն Աղբիւրի մատաղ ընթերցողների ականջին, որոնց մեծ մասը քաղաքացի մանուկներ են, բայց և այնպէս նրանք պարտաւոր են հէնց մանկութիւնից ծանօթանալու իրանց եղբայրակից գիւղացի հօտաղների հետ: Այդ նպատակով ուզում եմ մի բան պատմել Մոսու եւ իւր եզան մասին. յոսով եմ, որ հետաքրքրութեամբ կըլսեն իմ սլտիկ բարեկամները:

I

Հոսաբացին էր, գիւղը սկսեց արթնանալ: Թառի վրայից աքլարը վար թռաւ և սկսեց քթոթ անել աղբի մէջ: «Ծուղրուղն», նա իր մօտ կանչեց հաւերին, որոնք ամեն կողմից վրայ վազեցին և նոյնպէս սկսեցին եռանալով փորփորել աղբը:

Հաւերի հետ վեր կացաւ և Անթառամ-աքերը, Մոսու մայրը: Զուտով նա աւելց տունն ու բակը, աղբը լցրեց աղբը-
ֆցին, տարաւ թափեց աղբը հարը և տուն մտաւ՝ որդուն արթնացնելու: Մոսին հանդարտ քնած էր: Անթառամ-աքերը չուղեց որդու քունը խանդարել, կանգնեց, կանգնեց և ոտերի ծայրերի վրայ քայլերով՝ հեռացաւ որդու անկողնուց, յետոյ կթիչը վերցրեց և դուրս գնաց բազը՝ կովը կթելու: Հոր-
թանոցի դուռը բացաւ թէ չէ՝ հորթուկը ուրախ բառաչեց և տրտինգ տւեց դէպի մայրը, որը նրան դիմաւորեց շփու-
բառանչոցով: Հորթուկը քսեց իր մօրը, մի քանի անգամ հա-
րու տւեց նրա փորին, ծծերին և պոչը մեկնելով՝ սկսեց ծծել: Իսկ մայրը համբերութեամբ կանգնել էր և հոգատար կերպով լիզում էր իր հորթուկին: Բայց Անթառամ-աքերը, հորթին հրեց, կապեց մօր ծնկներին, կթիչը ձեռքին առաւ, կրկեց կովի մօտ և սկսեց կթել—փ՛ը22—փ՛ը22—բ՛ըթթ... փ՛ը22—
բ՛ըթթ...

—Անթառամ-աքեր,—այդ միջոցին ցանկապատի ետևից կանչեց միջին հասակով մի մարդ:

Երբ Անթառամ-աքերը գլուխը բարձրացրեց և յետ նա-
յեց, նա աւելացրեց.

—Բարի լոյս:

—Աստուծոյ բարին, Անդրի-ապեր,—պատասխանեց Ան-
թառամը և կովը կթելուց յետոյ՝ կթիչը ձեռքին վեր կացաւ ու կրկին բաց թողեց հորթին:

—Մոսին դեռ վէր չի կացել,—հարցրեց Անդրին.—հ'ը, էնպէս արն, որ չուշանայ:

—Հէնց հիմա կըզնամ և կարթնացնեմ,—պատասխանեց

Անթառամը, բայց Մոսին՝ ծիրծորակը քորելով՝ հարցրեց այդ միջոցին.

—Անդրի-ապերը դեռ չի եկել:

—Անդրի-ապերը, էստեղ քեզ է սպասում, մեր տղայ,— ցանկատառի հոռից բղաւեց Անդրին, որին չէր նկատել Մոսին: Այդ պատճառով նա ամաչելուց կարմրեց, նեղացաւ մօր վրայ և կամաց ասաց.

—Չասացի՞ թէ ինձ շուտ արթնացրո՛ւ:

—Ըմբօ, ամօթ չէ՛, որ քեզ պէս տղամարդին ուրիշներն արթնացնեն,— հանաքով ասաց Անդրին:

—Ամեն իրիկուն միւսնոյն բանն է կրկնում,— մէջ մտաւ Անթառամ-աքերը. —արթնացրո՛ւ, հա՛, արթնացրո՛ւ. վաղը ո՛գում եմ Անդրի ապօր անից շուտ վեր կենալ, ասում է:

Անդրին մտախոհ կերպով մօտեցաւ և ասաց.

—Աստուծո՛ւ պահէ, նրան քեզ համար, Աստուծո՛ւ մուրադին հասցնէ: Ա՛յ, իսուքս չըմոռանաս. քո տղան էնպիսի մարդ է դառնալու, որ մեր գիւղում նրա պէս մէկն էլ չի լինելու: Եղունդիս չափ էլ չըկայ, բայց էն վաճառք...

—Տասնումէկն է դնում դեռ,— ընդհատեց Անթառամը:

—Ես էլ էդ եմ ասում, գետնի երեսին հաղիւ է երևում, բայց առանց նրան՝ մենք ոչինչ ենք: Եթէ նրա տեղ մի ուրիշը լինէր լուծի վրայ, չըղիտեմ, ինչպէս պիտի վար անէինք այս շոքերին: Արեգակը կրակ է թափում, այրում, խորովում է. ուղղակի դժոխք է, էլի: Բայց նա զիլ ձայնով հոլով է կանչում, եղներին սիրտ տալիս և մեզ ուրախացնում: Եղներն էլ խրախուսած՝ քաշում են արօրը. չես էլ նկատում, թէ ինչպէս հառար ըռելելը (արտի ծայրը): Այսպէս մենք ու եղները եղբօր պէս աշխատում ենք. երեկոյեան յողնածուծիւն էլ չենք զգում, չընայած՝ որ ահազին տալիս հերկած ենք լինում ամբողջովին: Եւ որքան ուրախութիւն ենք զգում այդպէս աշխատելուց յետոյ...

Մայրը սրտի թռթռոցով էր լսում Անդրի-ապօր պատ-

մածը, իսկ Մոսին ալդ միջոցին Հորթին էր փայփայում, ոչ մի հետաքրքիր բան չըզտնելով իր մաճկալի պատմածի մէջ:

—Եղն էլ շատ լաւ եղ է, Աստուած ձեզ բաշխէ,—շարունակեց Անդրին:

Մոսին վեց տարեկան էր, որ սկսեց նրան պահել, խնամել: Մտքիցը չէր քցում Հորթին: Ամեն օր կանանց խոտ էր քաղում եւ իր ձեռքով կերակրում: Էդպէս էլ մեծացրեց: Հիմա էլ շատ է սիրում նրան: Փոքր ժամանակը՝ պառկելուց առաջ՝ աչառին կապում էր իր թախտի ոտից եւ յետոյ միայն մօտը պառկում քնելու:

—Չատ լաւ եղ է դուրս եկել, մատաղ լինեմ նրան ուսին. Աստուած աջողէ. լաւ եղանակ լինի, մտադիր եմ մէկին երկու վարձատրելու թէ որդուդ եւ թէ իր եղան աշխատանքը. մէկ օրավար փառաբարի տեղ՝ երկու օրավար պիտի վարեմ Մոսու համար: Մատաղ լինիմ էդպիսի հօտաղին:

—Չատ շնորհակալ եմ, Անդրի-ապեր, Աստուած հուռդ երկար պահէ: Տեսնես, մնացած հրակառնեքը կըհամաձայնեն:

—Ի՛նչ ես ասում, Անթառամ-աքեր. ո՞վ չի համաձայնիլ, չէ՛ն տեսնում, թէ երեխան ինչպէս է աշխատում:

—Ա՛ղի՛,—ձայն տուեց Մոսին.—Հորթը յետ քաշեմ, կովի տակից, կուրծը պոկում է:

—Յետ քաշէր, քըմատաղ,—պատասխանեց մայրը:

Մոսին «բիժ—բիժ» ասելով՝ ուզում էր Հորթը յետ քաշել, բայց Հորթը չէր ուզում, նրա ձեռքից դուրս էր պրծնում եւ կրկին ընկնում էր մօր տակը:

—Տես, ինչպէս ուժեղ է. էն խաչը, երեք տարուց յետոյ մի էնպիսի եղ է դուրս գալու, որ... Կռապող եղիւ քայ (ընկեր) պիտի լինի:

Եւ Մոսին, երկու ձեռքով պինդ բռնելով Հորթից՝ սկսեց քաշել դէպի իրան:

—Գէ՛ ո՛նց անեմ, հը. բաւական է, քեզ ասում են...

—Ա՛՛ Մոս, քը մատաղ, ժամանակ է ճանապարհ ընկնե-

լու,—նկատեց Անդրի-ապերը.—եղներին ինքնաշփոխ կը բերեն, բայց մենք էնտեղ չենք լինի,—ասաց և սերմացու ցորենով բեռնած էշը առաջը գցեց և «չո՛ւ» հա «չո՛ւ» ճանապարհ ընկաւ:

Մոսին կրկին անգամ ուզում էր հորթին դէպի իրան քաշել, բայց մայրը չըթողեց.

—Վազիր, քրմատաղ, ես կը կապեմ:

Մոսին թողեց հորթին, ճիպոտը ձեռքն առաւ, վաղեց, հասաւ Անդրի-ապօրը և երկուսը միասին զրոյց անելով՝ շարունակեցին ճանապարհը դէպի խամհասներ:

Մայրը նայում էր մինուճար որդու ետեւից և մտածում էր. «Տէ՛ր Աստուծ, ետաբ, էնքան կեանք կը տաս, որ նրա «կանանչ—կարմիրը, քագուպակը տեսնեմ»:

Ճանապարհին Մոսին երբեմն յետ էր մնում, ծառերից ճիպոտներ կտրում կամ տրխատանը կապում և էլի վազում, հասնում Բնդրի-ապօրը և շէշալով, «թո՛շ—թո՛շ» անելով՝ քշում էր էշը...

II

Անդրի-ապերն ու Մոսին վաղուց հասել էին խամհատի արտը, բայց եզնարածները դեռ չէին բերել եզները: Երկար սպասելուց Անդրի-ապօր համբերութիւնը հատաւ:

—Ո՛ւր էիք կորել, — լօնքերը կիտելով հարցրեց նա եզնարածներին, երբ սրանք եզները ինքնաշփոխ բերին:—Նայեցէ՛ք երկնքին. չէ՛ք տեսնում, որ արեգակը երկու չաւս բարձրացել է:

—Ո՛ւր պիտի կորչէինք, — մռալլ պատասխանեց եզնարած խաչին.—հօ՛, չէինք խաղում—էլի էն անպիտան եզն էինք որոնում:

—Ո՞ր եզը:

—Ա՛յ, սրտ եզն էինք որոնում, — փնթփնթալով ասաց մի ուրիշ եզնարած՝ ցոյց տալով Մոսու վրայ, որը զուռատուած սկսեց դէս ու դէն ընկնել:

— Ո՞ւր է իմ Ջէյրանը, — զողացող ձայնով հարցրեց Մոսին եղնարածներին:

— Ես ի՞նչ գիտեմ — ո՞ւր է, եթէ իմանայինք, կըբերէինք էլի, — սառնարիւն պատասխանեց խաչին:

— Բա դու ո՞րտեղ էիր, — բղաւեց Անդրին, — աչքերդ քեզ վրայ չէին: Իմ տափը վարելու հերթին բոլորդ էլ կուրացել էք, էլի:

— Գո՛ւ ես կուրացել, — աւելի բարձր բղաւեց խաչին. — ի՞նչի ես բղաւում, էն անիծածի տեղը ուրիշ եղ եմ բերել:

Հատ կարելի էր, որ երկու գիւղացիները կռւէին, բայց Ղազար անունով եղնարածը ընկերոջը մի կողմ քաշեց և շտապեցրեց, որ շուտով լծեն եղները:

— Ի՞նչ ես վառողի նման բռնկւում, տնաշէն, — ասաց Ղազարը — մեծին էղպիտի ճուղաբ կըտան, որ դո՛ւ ես տալիս: Բայց Մոսին պոկ չէր դալիս նրանցից, միշտ միևնոյնն էր կրկնում:

— Ո՞ւր է իմ Ջէյրանը. ո՞րտեղ թողցիր դու իմ եզր, ո՞րտեղ էիր արածացնում: Ասա, ի՞նչի չես ասում, թէ ո՞րտեղ էիր արածացնում իմ Ջէյրանին:

— Ա՛հա, գլուխս մի ցաւացնիլ, գնա՛ — կո՛րիր, — լանկարծ բղաւեց խաչին: — Ի՛նչ երեք — Մանկունքը, էնքան կըծեծեմ, որ գլուխդ չալ չի մտնիլ. Տէր ողորմեա...

— Բեղանից վախեցողը ո՞վ է. ի՞նչ կըլլինի, որ ասես, թէ ո՞րտեղ էիր արածացնում եղները, — լացակամած ասաց Մոսին:

Խաչու փոխարէն՝ պատասխանեց Ղազարը: Նա բացատրեց, թէ ո՞րտեղ էին արածացրել եղները և թէ ո՞րտեղ են թողել նրա Ջէյրանին: Մոսին ուզում էր վազել գէպի Ղազարի ցոյց տալու տեղը, բայց Անդրի-ապերը չըթողեց — նա ուրիշ հօտաղ չունէր: Մոսին էլ մնաց: Բայց այդ օրը նա մերսոփորական ժիր Մոսին չէր՝ ղիլ ձայնով: Այդ օրը ո՛չ մի անգամ «հոլլո» չասաց: Անդրին շուտ-շուտ ձայն էր տալիս նրան:

— Դէ՛, Մօսի, մի խաղ ասան, տեսնենք ինչի ես էղպէս մոռցել:

Մի «վեր քաշի», ապրես:

Կամ սկսում էր սիրտ տալ նրան.

— Ա՛ Մոս, ինչի ես վախենում, ինչ պիտի լինի Ջէյրանիդ, փառք Արտուծոյ, էս կողմերը Քեօլանի չըկայ, որ գողանայ, էս օր՝ երեկոյեան կամ վաղը՝ առաւօտեան Ջէյրանն ինքն իրան կըզայ:

Մի քիչ Հաց ուտելուց յետոյ, երբ Մօսին կրկին նստեց լուծի վրայ, որ եզները քշէ, նա աւելի մռայլ մտածմունքի մէջ ընկաւ: Նա մտածում էր. «ո՞վ գիտէ, զուցէ իմ Ջէյրանը հիմա պատահոտա՞ծ ընկած է, և գալլերը կրծոտում են նրան»: Այգալիսի մտածմունքի ժամանակ՝ Մօսին քիչ էր մնում, որ խեղդէի, և արցունքները գլորւում էին նրա թշերով:

Անդրի-ապերն էլ տխրել էր՝ Մօսուն կարեկցելուց՝ և մի տեսակ թոյլ էր: Էղպէս ձէն ու ձուն կտրւած՝ վարում էին ակօսր ակօսի ետեւից, կորի՛ն կորու ետեւից... Միայն ընկել-նետումը, երբ հօտաղները իջնում էին լծերից, որ եզները դարձնեն, նրանք մի երկու սովորական խօսք էին ասում եզներին— «աջան, հօ-հօ»: Եւ նորից տիրում էր միապաղաղ լուռութիւնը: Բայց արեղակը աւելի և աւելի էր բարձրանում, դիւի վերեւից կրակ թափում, ալրում, խորովում: Եզները դադարեցին որոճալուց և պոչերը շարժելով՝ հազիւ քաշում էին լուծը, իսկ գոմէշները արդէն լեզուները հանել էին սաստիկ շոգից:

Արդէն փէս օրէր. արեղակը սկսեց ծուռել դէպի արեւմուտք:

Անդրի-ապօր՝ տասնըջորս տարեկան աղջիկ Նազլուն թանապուր էր բերել: Եզներն արձակելուց յետոյ՝ բոլորը՝ նստեցին շաքարաւ կաղնու տակ, մեծ գուշի շուրջը, որ ճաշեն և «կէսօր անեն»:

— Պա՛—պա՛—պա՛, կրակ է թափում էլի, — նկատեց Ղադարը. — երեւի անձրեւ է գալու:

— Ի՞նչ ձախ ես բանում բերանդ, Աստուած Հեռու տանէ, դեռ անձրեւ պէտք չէ, — պատասխանեց Անդրին, մըր մի առանձին ախարժակով գդալհաւելով թանապուրը՝ դիմեց Նազուին:

— Քու հէրը արքայութիւն դնայ, — ի՞նչ համով թանապուր ես բերել: Դո՛ւ ես եփել, թէ՛ մարդ:

— Ե՛ս, — հազիւ լսելի ձայնով պատասխանեց Նազուին և գլուխը կախելով ժպտաց:

— Ես էլ ասեմ ի՞նչի համով է, — մէջ մտաւ Ղազարը:

Նազուին ամաչելուց կարմրեց և շփոթւած՝ նստեց հօր ետեւը. այդպէս նա երկար նստեց՝ գլուխը կախած: Ամենք էլ ախորժակով գդալհարում էին թանապուրը: Յոգնած եղները՝ կաղնու մօտ նստած՝ որոճում էին: Գոմէշները աֆնքան էին շոգից տանջւել և յոգնել, որ նստած անդերը պոչերն չէին կարողանում շարժել, այլ ծանր տնքում էին: Նազուին յանկարծ նկատեց, որ Մոսին ոչինչ չի ուտում:

— Բա՛ դու ոչինչ չես ուտում, Մոսի: Յաւդ առնեմ, ի՞նչի էդպէս տխուր ես:

Ամենքի աչքերը դարձան դէպի Մոսին: Նա՛ գլուխը կախած՝ լուռ նստել էր և ձեռքը չէր մեկնում դէպի գուշը:

— Էդ երեխան կըմեռնի քաղցածութիւնից, — յանկարծ ասաց խաչին: Երեխի տխուր դէմքը շարժեց եզնարածի սիրտը:

— Մենք ի՞նչով ենք մեղաւոր, որ նրա եզը կորել է, — շարունակեց նա: — Մոսի, ես մարդ չըլինիմ, թէ՛ առաւօտը քո ձէլրանը չըբերեմ:

Մոսին շարունակ լուռ էր և տխուր մտածում էր իր ձէլրանի մասին. բայց այդ կարեկցական խօսքերը լսելուց յետոյ՝ նա էլ չըկարողացաւ պահել արցունքները և լաց եղաւ:

— Անդրի-ապեր, թող հիմա գնամ, — հեծկլտալով խնդրում էր երեխան:

— Լաւ, հիմա գնա՛, բա՛լա, — հանդուտացնելով ասում էր Անդրին, — բայց չըմօլորւիս: Գիշերը հանդին չըմնաս:

— Հացող ձորին լաւ նայիր, — խոհուրդ էր տալիս խաչին.

— գիտեմ, էնտեղ նստած կըլինի մի ծառի տակ:

Մոսին՝ խրախուսւած Անդրի-ապօր խօսքերից՝ վեր թըռաւ տեղից և ուղում էր վազել դէպի հացող ձորը, բայց նազլուն թեքից բռնեց:

— Մոված ուր ես գնում. մի քիչ բան կեր:

— Ախորժակ չունիմ, — խօլոյն պատասխանեց Մոսին, բայց զիջելով նազլին՝ վերցրեց թանապուրով լցւած փոքրիկ դուշը, արագութեամբ դարդակեց, յետոյ տրեխները հանեց, միջի հողը թափ տուեց, նորից հազաւ և ճանապարհ ընկաւ: Մածկալը կաղնու տակ պառկեց քնելու: Միւս աշխատաւորները եղները քշեցին, ջուրը տարան, յետ բերին և նոյնպէս պառկեցին քնելու: Նազլուն էլ ամանները հաւաքեց խուրջինի մէջը, ուսովը գցեց և գնաց տուն:

III

Նրանակը կամաց-կամաց սկսեց փոխել. երկնքի վրայ ամպեր երևացին, որոնք մեծանալով՝ սևացան և ծածկեցին ահադին տարածութիւն: Երկինքը մթնեց, մութեց, սպառնական զիւրք բռնեց և, կարծես, զգուշացնելու համար՝ խուլ որոտաց: Կայծակը, ճեղքելով սև-սև ամպերը՝ փայլատակեց: Իսկ երկիրը, կարծես, նախազգում էր, թէ մի ինչ որ սոսկալի բան պիտի լինի և կուչ եկած սպասում էր:

Չարագուշակ լուռութիւն տիրեց: Կարծես անտառը մեռել էր — ոչ մի ձայն, ոչ մի խշխշոց: Լռեց թռչունների ճըռուղիւնը և անտառի ամեն անկիւնում տիրած աղմկալի կեանքը: Թռչունները, կարծես, մռայլ երկնքից վախենալուց՝ փախել, թաղնել էին ծառերի խիտ տերեւների մէջ և կուչ եկած ըստ սպասում էին:

Միայն մի կենդանի արարած կարծես չէր լսում սև ամ-

պերի սպառնական որոտը և չէր նկատում այդ չարագուշակ լուսթիւնը: Դա Մօսին էր, որ այդ ժամին յուսահատ կերպով սրոնում էր իր սիրական Ջէյրանին:

Մօսին՝ թախառելով անտառում կամ եզան սմբակների հետքն էր որոնում, կամ չրթոցի ու շրխիոցի էր ականջ դնում: Եւ լռիկ անտառի մէջ տարածւում էր նրա դողդոջուն, մանկական ձայնը:

— Ջէյրան — Ջէյրան, Ջէյրան — Ջէյրան. հօ — հօ — հօ — հօ — հօ...

Բայց ոչ մի տեղից ձայն չըկար: «Ի՞նչ անեմ, ուր դրնամ».— մտածում էր յուսաբեկ Մօսին: Յանկարծ նա կանգ առաւ. նրան թւաց, թէ շրխիոց լսեց: Եւ ուշադրութիւնը լարելով՝ վիզը մեկնեց դէպի աջն կողմը, որտեղից լսել էր շրխիոցը.

— Ջէյրան — Ջէյրան, — դողդոջուն և քնքոյշ ձայնով կանչեց երեխան: Մի րոպէ նա սպասողական դրութեան մէջ կանգնեց, բայց ոչինչ չըլսեց:

— Ջէյրան — Ջէյրան... Ա՛խ, ուր գնացիր, ա՛ եղբ, — յուսահատ մանուկը հառաչեց, կրկին սկսեց ականջ դնել և յոյսը բոլորովին կտրած՝ աղիողորմ լաց եղաւ:

Արդէն ժամաժամեմ էր: Յանկարծ երկինքը, կարծես, մի ծալրից մինչև միւսը ճեղքւելով՝ մի ակնթարթամ լուսաւորեց երկիրը, որից յետոյ խլացուցիչ աղմուկով փոթորկալից և սարսափելի յորդ ու կարկտախառն անձրև սկսեց, կարծես, թէ երկինքը փուլ եկաւ: Անտառը արմատից տատանւեց, ճրճուաց, խուկ կերպով թնդաց... Մեր խեղճ Մօսին մի հինաւուրց կադնու փչակի տակ մտաւ և կուչ եկաւ, որ չըթրջուի: Այդ միջոցին լսեց վարունգնաթաղի զիւղական դանդախների դողանջիւնը. սարսափահար զիւղացիք, աղօթելով, դանդահաբար էին, կարկուտն անցնէ: Մօսին փափախը վերցրեց և մի քանի անգամ խաչափնքեց երեսին: Զուտով բոլորովին մթնեց, բայց անձրևը դեռ շարունակւում էր: Յողնած, վշտացած հօտաղը, մտածելով իր եղի՝ դրութեան մասին, փչակի տակ

քնով անցաւ: Հուտով անձրեւը կտրեց, երկինքը հանդարտեց, ամպերը ցրեցին և Պոչատ սարի ետեւից իստակած երկնակամարի վրայ դուրս լողաց լուսինը, որն արծաթաջրեց թրջած անտառը: Երեւց մի խաղաղ, հրաշալի կաթնագիւեք: միայն տեղ-տեղ շողշողուն կաթիլներ էին տեղեւներէն գլորում և խանգարում խորին լռութիւնը: Եւ այդ հմայական, շողազարդ անտառում մեր Մոսին իր անուշ քնի մէջ անուշ երազներ էր տեսնում իր Տէլքանի մասին...

IV

Լուսադէմին էր: Փիշերը շփոթ՝ ունքի մէջ ընկաւ. նա զգում էր, որ օրւայ լուսը մօտենում է: Ատողերը՝ վախից դու- նատելով՝ թաղնում էին մէկը միւսի ետեւից: Այդ ժամանակ Մոսին վեր կացաւ և իսկոյն փշեց իր Տէլքանին: Նա արդէն յոյսը կտրել էր նրան կենդանի գտնելուց. մտածում էր, թէ փոթորիկի ժամանակ գայլերը պատառոտած կըլլինին, և աշ- խատում էր զոնէ ոսկորները գտնել: Այդ նպատակով նա ըս- կեց թափառել անտառում:

Արեգակի առաջին յսդթական ճառագայթների առաջ գիշերը դուռնատեց, թուլացաւ և տեղի տեց: Մատաղ ու զւար- թուն օրը ցնծութեամբ առաջ եկաւ, և սկսեց նրա թաղա- ւորութիւնը: Թռչունները ամեն կողմից թրպրտացին, աղմուկ բարձրացրին և ամենքը սկսեցին հազարաւոր զրնկուն ձայնով՝ խղթական տոյղ և փառաբանական օրհներգ երգել վերածն- ւող օրւայ պատին: Արտօյտը լանկարծ ճախրեց և արեգակին դիմաւորելու համար՝ շեշտակի դէպի վեր թռաւ: Մատղաշ խոտը, որը գիշերուայ պահուն կուչ էր՝ եկել և թեքել դէպի գետին: Հիմա նոյնպէս ցնծութեամբ բարձրացաւ և վստա- հութեամբ ժպտալով՝ նայեց լոյսին ու պայծառ արեղակին, որը երկնքի բարձրութիւնից շոյլէ և իրախոսական կերպով նայում էր երկրի վրայ...

Այդպէս ուրախ էր ամբողջ բնութիւնը, միայն Մոսին էր

առաջւայ նման՝ տխուր։ Նա՝ խորասուզւած դառն մտած-
մունքների մէջ և լացակումած՝ անցաւ ամբողջ անտառը և
չիմանալով — ո՞ւր գնալ՝ երկար ժամանակ կանգնած մնաց մի
և նոյն տեղը։

— «Կո՞րաւ էլի Ջէյրանս, էլ չըպիտի տեսնեմ նրան»,
մտածում էր նա, և քիչ էր մնում, որ սիրտը պատուէր։

— Ջէյրան — Ջէյրան, Ջէյրան — Ջէյրան, — լանկարծ նա
կիսնչեց էնպէս աղիողորմ և էնպէս յուսակաւոր, որ կարծես
քարերն էլ սկսեցին աղաղակել։

— Մմու — ու — ան, մմու — ու — ու — ան, — լսեց ցանկալի
բառաշօղոք։

— Հօ — Հօ — Հօ — Հօ — Հօ — Հօ, Ջէյրան — Ջէյրան, Ջէյրան,
— Ջէյրան, նա է նա, — բղաւեց երեխան և հեալով՝ վաղեց։

— Մմու — ու — ան, ու — ան, աւելի մօտիկից բառաչեց եղբ։
Եւ ահա՛ անտառի բերանում երևաց փոքր տղայց, դե-
ղեցիկ մոխրագոյն եղբ։

— Իմ անուշ Ջէյրան, — շշնջաց երեխան, գրկելով եղի
գլուխը և համբուրելով նրա դունչը։

— Մմու ու... քնքշօրէն պատասխանեց եղբ, լիզելով իր
մատղաշ տիրոջ երեսը։

Քաղցած Մոսին և իր կուշտ եղբ՝ փորձանքից աղատելով՝
դնացին տուն։ Անթառամ-աքերը, որ կարծում էր, թէ իր
մինուճար Մոսին այդ զիշերը կարպետը վերցրել և՛ եղնա-
բաժնեքի հետ՝ եղները արօտ է տալել, ինչպէս շատ ուրիշ
անդամներ, և անձրևի ժամանակ պատսպարւած կրկինի
Ֆգնագումերում կամ կարպետի տակ, — սարսափով լսեց Մոսու
պարմածը... Վշտախառն ուրախութիւնից նա լաց եղաւ, իսկ
Մոսին հերոսի եղանակով շարունակում էր պատմել։ Անթա-
ռամ-աքերը վերջը շատ ուրախացաւ։ Սրտաշարժ էր տեսնել,
թէ ինչպէս նա համբուրներ էր զրոշմում իր մինուճար որդուն
և մինուճար եղանը, իր ընտանիքի միակ կերակրողներին։

Գիտեմ, իմ պատիկ ընթերցողներն էլ կուրախանան Ան-
թառամ-աքօր հետ, որ Մոսին ու Ջէյրանը անվտանգ աղատ-
եցին փորձանքից, կուրախանան և կըսիրեն նրանց։

Ք. Տէր — Գրգիորեան

ԽԵղՂՈՂԻՆ ՕԳՆՈՐԻՆ

Ե Ղ Ե Ւ Ն Ի

(Սևդեհուհիի հեփիարեհից)

Անտառում բսել էր մի չքնաղ եղենի: Նրա տեղը լաւ էր, օդը և լուրը բաւական: Իսկ շուրջը բսել էին իրանից մեծ ընկերուհիները—եղենիները և սոճիները: Եղենիկը սաստիկ ցանկանում էր, որ շուտ մեծանայ, նա չէր մտածում ո՛չ տաք արևի, ո՛չ էլ թարմ օդի մասին. չէր հետաքրքրւում և ղիւղացի: Հատախօս երեխաներով, որոնք անտառում ելակ ու մոռ էին քաղում. երբ կրդովները լցնում էին, հանդստանալու համար՝ նրանք նստում էին եղենու տակ և միշտ ասում էին.

— Ի՛նչ ղեղեցիկ եղենիկ է! սիրունիկ, փոքրիկ!

Ծառը իսկի չէր էլ ուզում այդպիսի ճառեր լսել:

Անցաւ մի տարի, և եղենիկի վրայ աւելացաւ մի հանգույց. անցաւ էլի մի տարի, աւելացաւ երկրորդը, և այդպէս հանգույցներ թւից կարելի էր իմանալ, թէ քանի տարեկան է ծառը:

— Ա՛խ, երանի ես էլ այնպէս մեծ լինէի, ինչպէս միւս ծառերը, — հառաչեց եղենիկը: — Այն ժամանակ ես էլ իմ ճիւղերը լայնարձակ կըտարածէի, զլուխս կըբարձրացնէի և շուրջս կըտեսնէի հեռու, հեռու: Թռչունները բներ կըշինէին իմ ճիւղերի վրայ, իսկ ես քամու առաջ նոյնպէս հպարտութեամբ կըշարժէի զլուխս, ինչպէս ուրիշները:

Բայց ոչ արևը, ոչ թռչունների երգը, ոչ առաւօտեան և երեկոյեան վարդազոյն ամպերը մի փոքրիկ բաւականութիւն անգամ չէին տալիս նրան:

Չմեռ էր. գետինը ծածկւել էր ձիւնէ շողշողուն գորգով, որ ոչինչ էլ չըլինէր—ձիւնի վրայով վազում էր նապաստակը, իսկ երբեմն նոյն իսկ ցատկում էր եղևնիի վրայով—այ, վերաւորանք! Անցաւ էլի երկու ձմեռ, երկրորդ ձմեռն ծառուկը այնքան էր մեծացել, որ նապաստակը էլ չէր կարողանում վրայով ցատկել, այլ շուրջն էր պտտում:

«Այո, մեծանամ, մեծանամ և շուտով մեծ ու հինաւորաց ծառ դառնամ—սրանից լաւ էլ ի՞նչ կարող է լինել»,—մտածում էր եղևնիկը:

Ամեն աշնան անտառ էին գալիս փայտահատները և կտրում էին ամենամեծ ծառերը: Եղևնիկը միշտ դողում էր սարսափից, երբ տեսնում էր աղմուկով ու ճալթիւնով վայր ընկնող ահագին ծառերը. նրանց ճիւղահան էին անում և թողնում էին դետնի վրայ ընկած. այնպէս մերկ, երկայն ու բարակ էին լինում նրանք, որ հազիւ կարելի էր լինում ճանաչել, թէ դրանք առաջւայ ծառերն են: Յետոյ նրանց դրնում էին սահնակի վրայ և դուրս էին տանում անտառից:

Ո՞ւր, ի՞նչու:

Գարնանը, երբ ծիծեռնակներն ու արագիլները թռան—եկան, ծառուկը հարցրեց նրանց.

—Չըզիտէք, արդեօք, ուր տարան այն ծառերը: Չըհանդիպեցիք նրանց:

Ծիծեռնակները ոչինչ չըզիտէին, բայց արագիլներից մինը մտածեց, զլխով նշան արեց և ասաց.

—Այո, ինչպէս չէ. ծովի վրայ, Եգիպտոսի ճանապարհին, ես բարձր ու փառաւոր կայմերով՝ շատ նոր նաւերի հանգիւսիցի: Նրանցից եղևնու և սոճու հոտ էր գալիս: Այ, թէ որտեղ են նրանք:

—Ա՛խ, ի՞նչ կըլինի, որ ես էլ շուտով մեծանամ և ծովը

մտնեմ: Իսկ ի՞նչ բան է այդ ծովը և ի՞նչի է նման:

— Է՛հ, այդ՞ երկար պատմելու բան է! — պատասխանեց արագիւրը և թռաւ:

— Ուրախացիր, որ մատղաշ ես! — զիմելով եղենիկին՝ ասացին արևի ճառագայթները: — Ուրախացիր քո առողջ հասակով, քո ջահելութիւնով և կենսական ուժով:

Զեփուռը համբուրում էր ծառը, ցօղը նրա վրայ արցունք էր թափում, բայց եղենին չէր գնահատում այդ:

Պննդեան տօնից մի երկու օր առաջ մի քանի հատ բուրովին մատղաշ եղենիկներ կտրեցին. նրանցից ոմանք նոյն իսկ մեր եղենիկից էլ փոքր էին, որը այնքան էր ուզում շուտով մեծանալ: Կտրած ծառուկները ամենքն էլ շատ սիրունիկներ էին. նրան ճիւղահան չ'արին, այլ ուղղակի դրին սահնակի վրայ և դուրս տարան անտառից:

— Ո՛ւր, — հարցրեց եղենին: Նրանք ինձանից մեծ չեն, մէկը նոյն իսկ փոքր է: Եւ ի՞նչի բոլոր ճիւղերը թողեցին նրանց վրայ: Ո՛ւր տարան նրանց:

— Մենք զիտենք, մենք զիտենք. — ճռւողեցին ճնճղուկները: — Մենք քաղաքումն էինք և ծածուկ նայում էինք լուսամուտից: Մենք զիտենք, թէ՛ ո՛ւր տարան նրանց! Նրանք այնպիսի պատւի մէջ կ'ընկնեն, որ ասել չի լինի: Մենք նայում էինք լուսամուտից և տեսնում էինք: Նրանց դնում են տաք սենեակի մէջ տեղը և զարդարում են հիանալի իրեղէններով — ոսկեղօծ խնձորներով, քաղցր մեղրահացերով և հաղարաւոր գոյնզգոյն մոմերով:

— Իսկ յետոյ... — հարցրեց եղենին՝ ամբողջովին դողդողալով:

— Իսկ յետոյ... Ի՞նչ պատահեց նրանց յետոյ:

— Մենք ուրիշ ոչինչ չըտեսանք, բայց դա աննման բան էր:

— Գուցէ ես էլ այդպիսի փայլուն ճանապարհով գնամ! — ուրախանում էր եղենին: — Դա աւելի լաւ է՝ քան ծովի վրայ

լողալը! Ա՛խ, ես ուղղակի վհատել եմ տխրութիւնից և անհամբերութիւնից! Գոնէ ծնունդը շուտ զար! Հիմա ես էլ այնքան եմ բարձրացել ու տարածել ճիւղերս, որքան անցեալ տարւայ կտրած եղևնիները: Ա՛խ, եթէ ես արդէն պառկած լինէի ռահնակի վրայ! Ա՛խ, եթէ այն բոլոր չքնաղ բաներով զարդարւած՝ ես արդէն կանգնած լինէի տաք սենեակում: Իսկ լետույ... Յետույ, երևի, էլ աւելի լաւ կըլինի, թէ չէ՝ էլ ինչի պիտի զարգարէին ինձ!... Բայց տեսնես, ի՞նչ պիտի լինի իսկապէս... Ա՛խ, ինչպէս տխուր է, ինչպէս ուզում եմ հեռանալ այստեղից! Ինքս էլ չըզիտեմ, թէ ի՞նչ է պատահել ինձ!

— Մեղանով ուրախացիր — ասացին նրան օդը և արևի լոյսը: Ուրախացիր քո մատաղ հասակով և անտառի ազատ կեանքով! Բայց նա չէր էլ մտածում ուրախանալու և միշտ աճում էր ու աճում: Ամառ ու ձմեռ նա միշտ կանգնած էր իր պճնազարդ կանաչ զգեստով. նվ որ տեսնում էր նրան՝ ասում էր. «Այ, Եքանչելի եղևնի!» Աերջապէս ծնունդն էլ մօտեցաւ, և ամենից առաջ մեր եղևնուն կտրեցին: Մորմոքիչ ցաւն ու կսկիծը՝ չէին թողնում, որ եղևնին նոյն իսկ մտածէր իր ապագայ երջանկութեան մասին: Յաւալի էր անջատուել հարազատ անտառից, այն անկիւնից, որտեղ նա բսել, մեծացել էր, — չէ՞ որ նա զիտէր, որ էլ չի տեսնի սիրելի ընկերուհիներին — եղևնիներն ու սոճիները, թփերն ու ծաղիկները, շատ կարելի է նոյն իսկ և թռչնակներին! Որքան ծանր է, որքան վշտալի!...

Ծառը այն ժամանակ միայն ուշքի եկաւ, երբ ուրիշ ծառերի հետ ընկած էր մի բակում և մօտիկից լսեց մէկի ձայնը:

— Սքանչելի եղևնիկ է! Մեղ էլ հէնց այդպէսն է պետք!

Երկու ծառայ եկան, եղևնիկը վերցրին ու տարան ընդարձակ, փառահեղ դահլիճը. լետույ աւազով լցւած տափառի մէջ տնկեցին նրան, տակաւը փաթաթեցին կանանչ կտորով և դրին նախշուն զօրղի վրայ: Ինչպէս զոդում էր եղևնին!

Ինչ որ բան պիտի լինի հիմա: Եկան ծառաներն ու մատղաշ աղջիկները և սկսեցին զարդարել նրան: Ահա ճիւղերից կախ-
ւեցին զուսաւոր թղթերից կտրտած փոքրիկ ցանցիկներ՝ անուշ-
դէնով լցրած, բսան ոսկեղօծ խնձորներ ու ընկուզներ, ճօճա-
ցին՝ տիկնիկներ—ուղղակի կենդանի փոքրիկ մարդիկ էլի: Այս-
պիսի բաներ եղևնիկը երբէք չէր տեսել: Վերջապէս, ճիւղե-
րին կայցրին հարիւրաւոր զոյնզոյն փոքրիկ մոմեր, իսկ եղևնու
ուղիղ գագաթին—դաււարադից շինած մի մեծ աստղ: Ուղղակի
մարդու աչքերը շլանում էին այս փառահեղութեան նայելուց:

— Ինչպէս տօնածառը պիտի փայլէ և շողշողայ, երբ երև-
կոյին մոմերը վառւեն! — ասացին ամենքը:

«Ախ», մտածեց եղևնին, «զոնէ շուտով մթնէր, և մո-
մերը վառւէին! իսկ յետոյ ինչ պիտի լինի: Չէ՞ն գալ, արդեօք,
անտառից միւս ծառերը, որ զմայլւին ինձանով: Չէ՞ն գալ,
արդեօք, ճնճղուկները՝ լուսամուտներից ինձ վրայ նայելու կամ,
կարելի է, ես արձատ կըձգեմ այս տակառի մէջ և ամառ ու
ձմեռ այսպէս զարդարւած՝ կանգնած կըմնամ:

Այո՛ նա շատ սպասեց!... Լարւած սպասելուց՝ նրա կեղևը
ցաւեց, իսկ դա ծառի համար նոյնքան անախորժ է, որքան
մեզ համար զլիւի ցաւը:

Ահա վառւեցին մոմերը: Ինչ փայլ, ինչ պերճանք, ճո-
խութիւն: Եղևնին ամբողջովին զոդիողաց, որովհետև մոմե-
րից մէկը իր վրայի ճիւղի կանանչ փշատերևները վառեց, և
նա սաստիկ ցաւ զգաց այրւելուց:

— Այ—այ—այ! — աղաղակեցին օրիորդներ, վրայ հասան
և իսկոյն հանդերին կրակը:

Եղևնին էլ չէր համարձակւում զոդիողալ: Սաստիկ վա-
խեցել էր: Մանաւանդ վախենում էր զրկւել թէկուզ իր մի
ամենափոքր զարդարանքից: Բայց այդ բոլոր փայլը շշմեցրել
էր նրան... Յանկարծ դուռը բացւեց, և ներս թափւեցին մի
խումբ երեխաներ. կարելի է կարծել, թէ նրանք մտադրւել
են ծառը տապալել: Նրանց յետևից ծանրաբարոյ ներս մտան

մեծերը: Փոքրիկները մի բոլի անգամ կանգնեցին, իսկ յետոյ ուստիկ աղմուկ բարձրացաւ: Երեխաները պարում էին տօնա-
ծառի շուրջը, իսկ ընծաները կամաց-կամաց պոկում էին նրա վրայից:

«Այս ի՞նչ են անում սրանք»! — մտածում էր տօնածառը:
— «Այս ի՞նչ է նշանակում»:

Մոմերը մինչև վերջը այրելուց յետոյ՝ մարեցին, իսկ երե-
խաներին թույլ տւին, որ կողոպտեն ծառը: Ինչպէս նրանք
յարձակեցին տօնածառի վրայ! Խեղճ եղևնու ճիւղերը ճըրթ-
ճըրթացին: Եթէ նրա զագաթը՝ ղառվարաղ աստղի հետ՝ պինդ
կապած չլինէր առաստաղից, մանուկները կը տապալէին նրան:

Յետոյ երեխաները՝ ձեռքերից բաց չըթողնելով իրանց
պեղեցիկ խաղալիկները՝ կրկին սկսեցին պարել: Ոչ ոք էլ չէր
նայում եղևնու վրայ՝ բացի պառաւ դայեակից, նա էլ նայում
էր միայն նրա համար, որ տեսնէ, թէ՛ ճիւղերի արանքում
խնձոր կամ արմաւ չի մնացել, արդեօք:

— Հէքիաթ, հէքիաթ! — աղաղակեցին երեխաները և քաշ
տւին եղևնու մօտ մի փոքրիկ ու հատիկի պարոնի:

Նա նստեց տօնածառի տակ և ասաց.

— Ահա մենք անտառումն ենք! լաւ է՝ եղևնին էլ կըլսէ!
բայց ես միայն մի հէքիաթ կը պատմեմ: Ո՞րն էք ուզում — օձի
հէքիաթը, թէ՞ եղնիկի:

— Օձինը, օձինը! — աղաղակեցին մի քանիսը:

— Եղնիկինը, եղնիկինը! — աղաղակեցին միւսները:

Աղմուկ և աղաղակ բարձրացաւ. միայն եղևնին էր՝ հան-
դարտ կանգնած՝ մտածում.

«Միթէ ես էլ անելու բան չունեմ»:

Նա արդէն վերջացրել էր իր գործը:

Եւ հատիկի պարոնը սկսեց պատմել եղնիկի՝ հէքիաթը.
նա՝ թէև կախարդած ջուր խմելուց յետոյ՝ եղնիկ էր դարձել,
բայց կրկին պատւի արժանացաւ, մարդ դարձաւ:

Երեխաները ծափահարում էին և աղաղակում. — մի տն-

դամ էլ ասան, մի անգամ էլ! — նրանք ցանկանում էին և օձի մասին լսել, բայց չաջողեց:

Տօնածառը հանդարտ ու մտախոհ կանգնել էր, — անտառի թռչունները երբեք այդպիսի բան չէին պատմել: «Նսեղնիկ դարձաւ, բայց կրկին պատուի արժանացաւ, մարդ դարձաւ!» Այ, թէ ինչեր են պատահում աշխարհումս», մտածում էր տօնածառը. նա լիովին հաւատում էր այն բոլորին, ինչ որ հիմա լսեց, — չէ՞ որ պատմողը այնպիսի պատկառելի պարուն էր: «Հը՛մ, հով զիտէ, կարելի է, որ ես էլ եղնիկ դառնամ ու յետոյ նոյն պատւին արժանանամ!» Եւ նա ուրախ մտածում էր վաղւայ մասին, թէ նրան կրկին կրգարդարեմ մոմերով, խաղալիկներով, զաւվարաղով և մրդերով! «Վաղը էլ չեմ դողալ!» մտածում էր նա: «Ես ուզում եմ լաւ զարճանալ իմ փառահեղութիւնում! վաղը ես կրկին կըլսեմ եղնիկի, շատ կուրելի է և օձի հէքիաթը»: Եւ ծառը՝ երազելով վաղւայ մասին՝ ամբողջ զիշերը հանդարտ կանգնեց:

Վաղ առաւօտեան՝ ներս եկան ծառան ու աղախներ: «Հիմա կրկին կըսկսեն զարդարել ինձ!» մտածեց եղևնիկը, բայց՝ նրանք սենեակից դուրս տարան նրան, սանդուղքով քաշ տւին և ներս կոխեցին նկուղի մի մուտք անկիւնը, ուր ցերեկայ լոյսն անգամ չէր թափանցում:

«Այս ի՞նչ է՝ նշանակում», մտածում էր եղևնիկը: «Ես այստեղ ի՞նչ պիտի անեմ. ի՞նչ պիտի տեսնեմ կամ լսեմ այստեղ»: Եւ նա՝ յենկելով պատին՝ սկսեց շարունակ մտածել... Ասենք մտածելու ժամանակ շատ ունէր, շատ օր ու զիշերներ անցան. բայց ո՛չ ոք ներս չընայեց: Մի անգամ միայն ծառաները ներս եկան և ինչ որ արկղներ դարսեցին նկուղում: Ծառը կանգնած էր բոլորովին մի կողմը, և ինչպէս երևում էր՝ նրան մոռացել էին:

«Սաստիկ ձմեռ է», մտածում էր եղևնիկը: «Գետինը սառել և ծածկւել է ձիւնով. ուրեմն չի կարելի ինձ նորից տնկել հողի մէջ, և այդ պատճառով մինչև զարուն պէտք:

է այստեղ մնամ: Ինչքան լաւ է մտածւած, ինչքան բարի են մարդիկ! Եթէ միայն այսպէս մոլթ և այսքան սարսափելի դարդակութիւն չըլինէր!... Մի նապաստակ անգամ չըկայ... Իսկ անտառում որքան ուրախ էր! Չորս կողմից ձիւն, իսկ ձիւնի վրայ թշկոտում են նապաստակները! Ինչ լաւ էր... Նոյն իսկ, երբ ցատկում էին իմ վրայով, թէ և դա ինձ շատ էր զայրացնում: Իսկ այստեղ ինչպէս դատարկ է!

—Ծրծ—ծր, ծրծ—ծր,—յանկարծ ծւծւաց մի մուկիկ և, դուրս թռաւ բնից. նրա յետևից դուրս թռան էլի մի քանիսր: Նրանք սկսեցին հոռոտել ծառը և անցուղարձ անել նրա ճիւղերի արանքով:

—Այստեղ սարսափելի ցուրտ է!—ասացին մկնիկները.
—Թէ չէ՝ շատ լաւ կըլինէր! Այնպէս չէ, պառաւ եղենի:

—Ես ամենեւին պառաւ չեմ,—պատասխանեց եղենին.—
ինձանից մեծ շատ ծառեր կան:

—Ո՞րտեղացի ես դու և ի՞նչ գիտես,—հարցրին մկնիկները. նրանք սաստիկ հետաքրքիր էին:—Պատմիր մեզ, հրն է ամենից լաւ տեղը աշխարհումս. դու եղել ես այնտեղ: Եղել ես երբ և է մառաններում, որտեղ դարակներն վրայ դրած է պանիր, իսկ առաստաղից կախած խոզ-ապուխտներ, և որտեղ կարելի է պարել ճարպի վրայ: Լղար կըմտնես և դէր դուրս կըգաս այնտեղից!

—Ոչ, այդպիսի տեղ ես չըգիտեմ!—ասաց ծառը.—բայց ես անտառը գիտեմ, որտեղ փալլում է արևը և երգում են թռչունները:

Եւ նա պատմեց նրանց իր պատանեկութեան մասին: Մկնիկները երբէք զրա նման բան չէին լսել. եղենու պատմութիւնը լսելուց յետոյ՝ նրանք ասացին.

—Ինչքան շատ բան ես տեսել. ինչպէս բախտաւոր ես եղել!

—Քախտաւոր,—ասաց եղենին և սկսեց մտածել այն ժամանակաւ մասին, որի առիթով քիչ առաջ պատմեց: Անշտ որ այն ժամանակը վատ չէի ապրում:

Յետոյ նա պատմեց այն երեկոյի մասին, երբ ինքը դար-
դարած էր շաքարահացերով ու մոմերով:

—Օ,—ասացին մկները:—Ինչքան երջանիկ ես եղել, պա-
ռաւ եղենի:

—Ես ամենևին դեռ պառաւ չեմ!—պատասխանեց եղե-
նին: Հէնց այս ձմեռ ինձ բերին անտառից: Իմ լաւ ժամա-
նակն է, դեռ նոր եմ մեծացել:

—Ինչ հիւանալի է ես պատմում!—ասացին մկները և
հետևեալ զիշերը իրանց հետ բերին Էլի չորս մկնիկ, որոնք
նոյնպէս ցանկանում էին լսել եղենու պատմութիւնները: Իսկ
ինքը եղենին՝ քանի շառ էր պատմում՝ այնքան աւելի պարզ
էր յիշում իր անցեալը, և նրան թւում էր, թէ լաւ-լաւ օրեր
է անցկացրել:

—Բայց այդ օրերը կրվերադառնան, կրվերադառնան! մարդն
էլ եղնիկ դարձաւ, բայց կրկին պատիւ արժանացաւ, մարդ
դարձաւ զոցէ ես նորից վայելեմ քաղցր օրեր!

—Ո՞վ է այդ եղենին, — հարցրին մկները. եղենին պատմեց
նրանց ամբողջ հէքիաթը, որը նա բառացի յիշում էր: Մըկ-
նիկները ուրախութիւնից քիչ էր մնում որ մինչև ծառի դա-
ղաթը թռչկոտէին:

Հետևեալ զիշերը եկան Էլի մի քանի մկներ, իսկ կիրա-
կի զիշերը նոյն իսկ երկու մեծ մուկ եկան: Հէքիաթը
ամենևին դուր չեկաւ սրանց. այդ բանը շատ վշտացրեց մըկ-
նիկներին, սակայն նրանք էլ հիմա այդ հէքիաթով այնպէս
չէին յափշտակում, ինչպէս առաջ:

—Դու միայն այդ պատմութիւնը ղլտես, — հարցրին մեծ
մկները:

—Միայն! — պատասխանեց եղենին: — Ես այդ լսել եմ իմ
կեանքի ամենաերջանիկ զիշերը. բայց այն ժամանակ ես չէի
հասկանում իմ երջանկութիւնը:

—Վերին ապրիճանի իմար պատմութիւն է! Չըղիտես,
արդեօք ոչ: Լ է բան ճարպիկ կամ մառանիկ մարին:

—Ո՛չ, — պատասխանեց ծառը:

— Դէ՛ մնաս բարով, — ասացին մեծ մկներն ու հեռացան:

Մկներինները նոյնպէս ցրեցին, և եղևնին հառաչեց:

— Ի՛նչ լաւ էր այն ժամանակը, երբ զարճասէր մկներինները նստում էին իմ շուրջը և լսում էին իմ պատմութիւնները. այժմ դա էլ վերջացաւ...

Բայց ես հիմա ուրախանալու առիթը բաց չեմ թողնիլ, լաւ պիտի ուրախանամ, եթէ, վերջապէս, նորից լոյս աշխարհ գուրս դամ:

Բայց այդ այնքան էլ շուտ չեղաւ!

Մի անգամ առաւօտեան ծառաները ներս եկան՝ նկուղը մաքրելու: Արկղների հետ եղևնին էլ դուրս տարան: Սկզբից բաւական կոպիտ կերպով նրան շարժեցին, յատակի վրայ գցեցին, իսկ յետոյ քաշ տւին և դուրս տարան:

«Ինձ համար հիմա նոր. կեանք է սկսւում!» մտածեց եղևնին:

Ահա թարմ հովը փչեց նրա վրայից, արևի ճառագայթը փայլեց, և եղևնին նայեց, տեսաւ որ արդէն բակումն է: Այդ բոլորը այնքան արագ կատարեց. շուրջը նրա համար այնքան նոր հետաքրքիր բաներ կային, որ նա ժամանակ չբացարձակեց իր վրայ նայելու: Բակին կից այգում ամեն ինչ կանաչել ու ծաղկել էր: Յանկապատի վրայով կախել էին թարմ ու անուշաբույր վարդերը, լոռենիները, ծածկւել էին ծաղիկներով, ծիծեռնակները յետ ու առաջ էին թռչում և ճռուողում էին:

— Կւիր — ւիր — ւիտ, կւիր — ւիր — ւիտ!...

Բայց դա չէր վերաբերում եղևնուն:

— Հիմա ես էլ կը վերակենդանանամ! — ուրախացաւ եղևնին և կարգի բերեց իր ճիւղերը: Ա՛խ, ինչպէս նրանք թաւամել ու դեղնել էին:

Ծառը ընկած էր բակի մի անկիւնում, եղևնիների և անպէտք խոտերի վրայ. նրա գագաթին դեռ ևս փայլում էր զառվարաղ աստղը:

Բակում զլարթ խաղում էին հէնց այն մանուկները, որոնք ճրագալոյժի երեկոյին թռչկոտում և պարում էին զարդարած եղևնու շուրջը: Ամենից փոքրը՝ ծառը տեսաւ թէ չէ՝ աստղը պոկեց վրայից:

— Տեսէ՛ք, թէ լինջ է մնացել այս անպիտան, պառաւ եղևնու վրայ! — ասաց նա և ոտքերով կոխոտեց նրա ճիւղերը, որոնք դրանից ճռճռացին:

Եղևնին նայեց՝ իր շուրջը ծաղկող, մատաղ կեանքին, լետոյ նայեց իր վրայ և ցանկացաւ վերադառնել իր մութ անկիւնը: Նա մի առ մի լիշեց և իր պատանեկութիւնը, և անտառը, և ուրախ ճրագալոյժը, և մկնիկները, որոնք բաւականութեամբ լսում էին եղևնիիկի հէքիաթը:

— Ամեն բան անցաւ! ասաց խղճուկ ծառը: — Գոնէ ես էլ ուրախանալի, քանի ժամանակ կար! Իսկ այժմ... Ամեն բան անցաւ, անցաւ...

Պառան եկաւ և եղևնին կտրտեց, — մի ամբողջ կապոց փայտ դուրս եկաւ: Ինչպէս լաւ բոցալառեց այդ փայտը կաթսայի տակ...

Այդպէս նա ամբողջովին այրեց:

Երեխանէլը կրկին խաղում էին բակում, փոքրիկ կրճքի վրայ շողշողում էր այն զառվարաղ աստղը, որը զարդարել էր եղևնուն իր կեանքի ամենաերջանիկ երեկոյեան: Այժմ այդ երեկոն անցել, դնացել է յաւիտենականութեան զիրկը. եղևնու վերջը նոյնպէս եկաւ. ապա եկաւ և մեր պատմութեան վերջը՝ վերջ...

Թարգմ. Սաճիա ՏԼԻ—Սեփաճեան

ԱՐԻՍՏՈՑԻՆ

I

Արիստոտելի երկրաւոր կեանքը տեւել է 63 տարի: Բայց ահա երկու հազար տարի է, որ դեռ նա կենդանի է մեր մէջ իր մտքերով. բանասէր մարդը դեռ էլի կարող է շրանից շատ բան սովորել: Դանթէն Արիստոտելի մասին ասել է. նա բանասէրների մեծ ուսուցիչն է. մի զօրեղ հանգուցեալ, որ հանգիստաբար յառաջ է ընթանում անտեսանելի մտաւոր աշխարհի մութ-մռայլ ոլորտներում: Չըկա՞յ գիտութեան մի ճիւղ, որի մէջ Արիստոտէլը թողած չըլինի իր հետքը մինչև այսօր. նրա հզօր ազդեցութիւնը տիրապետող է եղել Նգիպտոսի Աղէքսանդրեան դպրոցներում, Բաղդադի խալիֆաների ծաղկեալ դարում, Իսպանիայի Քորդովայում արաբական լուսաւորութեան կենդրոնավայրում և վերջապէս ամբողջ Եւրոպայում, որ մինչև վերջին երկու դարը գիտութեան միակ լուսաւորող ջահը նա էր:

Արիստոտէլ ծնւել է Աթոս լեռից ոչ հեռու գտնւող Սըթագիրա աւանում 384 թւին Քրիստոսի ծննդից առաջ. նրա հայրը՝ Նիկոմախը Մակեդոնիայի արքայ Ամինիոսի պալատական բժիշկն էր. բժշկութիւնը որա տոհմի ժառանգական պարապմունքն էր: Հօր զործունէութիւնը ահագին ներդրածութիւն է ունեցել որդու վրայ, բնութիւնը մանրագնդին զետեղու ձգտումը կար արդէն նրա մէջ: Հայրը հղաւ նրա առա-

ջին դաստիարակը բնագլխութեան ու բժշկութեան մէջ:

Արիստոտէլը վաղ գրկեց ծնողներէց, նրա ինամակալն հղաւ Պրոկսէնը, հօրից շատ հարուստ ժառանգութիւն ստանալով՝ Արիստոտէլը Պրոկսէնի շնորհիւ, նրա ղեկավարութեամբ ու հոգածութեամբ, կարողացաւ լաւ կրթութիւն ստանալ: Այն ժամանակ գրքերը շատ թանգ էին, բայց Պրոկսէնը ամենահաղաւթիտ վիրքն անդամ ճարում էր նրա համար, այդպիսով Արիստոտէլը պատանեկութիւնից վարժեց ընթերցանութեամբ պարապել:

Արիստոտէլը իր ամբողջ կեանքում խորին երախտագիտական զգացմունք էր տածում դէպի իր ինամակալը, որի մահից լիտոյ որդեգրեց նրա հիկանոր որդուն և ապադայում աւաւ նրան կնութեան իր Պիթիադա դուստրը:

Արիստոտէլը մի իւանդավառ երիտասարդ էր, և կեանքի մէջ մտաւ աներկիւղ յուսով:

Մակեդոնական արքունիքն, ուր նա անցուց իր պատանեկութիւնը, մեծ ազդեցութիւն արաւ նրա վրայ, նա այդտեղ վարժեց վարել բարձր ու ցածր դասի հետ, նա շատ մտերիմ էր արքայ Փիլիպպոս Մակեդոնացու հետ:

Սթաղիրան ունէր մեղմ օդ, ճոխ բուսականութիւն, յոգնատարազ, ծովի և ցամաքի ղեղեցիկ տեսարաններ. այս խաղաղ անկիւնն արդէն տրամադրում էր մտաւոր պարապմունքի: Պրոկսէնի առաջնորդութեամբ Արիստոտէլն այդտեղ հաւաքում էր զանազան բուսեղէններ, կենդանիներ և համեմատում էր նրանց իրարի հետ: Ասում են, որ Արիստոտէլը, իր հօրից ժառանգել էր նմանապէս շատ գրեւծքներ կենդանական ու անկենդան բնութեան մանրազննին նկարագրութեամբ: Այդպիսով նախ քան մտային գիտութիւնների մէջ խորասուզելը իր անմահ եզրակցութիւններն անելու համար, Արիստոտէլ արդէն բնատենչ սովորութիւն էր արել զիտել ու գրաւոր նշանակել փաստերը, զանազան ենթադրութիւններ անել բնութեան օրէնքների մասին և ստուգել փորձով այդ ենթադրութիւնները: Արիստոտէլի երիտասարդութեան

Ժամանակ հօրը ու կիսավայրադ Մակեդոնական միավետութիւնը իր կատարեալ զարգացմանն էր հասել, իսկ Ատտիկեան Աթենական ժողովրդապետութիւնը քայքայման մէջ էր։ Արիստոտէլը լեզուով ու կրթութեամբ յոյն էր, բայց հպատակ Մակեդոնիայի արքային. այդ հանգամանքը մեծ ազդեցութիւն ունեցաւ նրա կեանքի, գիտնական ու փիլիսոփայական գործունէութեան վրայ։

Արիստոտէլի միտքն ու սիրտը միշտ ձգտում էին դէպի Աթէնք. Աթէնքը թէպէտ կոպիտ ոյժի առաջ տկարացած էր, բայց հօր էր ու միակը որպէս մտաւոր կենդրոն։ Աղէքսանդր մեծը բացականչել էր. «Ոհ Աթէնացիք, թէ իմանալի՜ք ի՞նչ դժարութիւններ եմ կրել, որ ձեզ զարմացնեմ իմ յաղթանակներով»։

Թէպէտ նա շարունակ գրաւիչ պատմութիւններ էր լսում Աթէնացի իմաստուններէ՝ մեծն Սոկրատի ու Պլատոնի մասին, սակայն նա իր բուռն ցանկութիւնը կարողանում էր ճնշել, մինչև որ Պրոկսէնի բոլոր իմացածը սովորեց և ասպարէս ուղևորեց Աթէնք։ Այդ պարագան էր պատճառ, որ նա եղաւ միշտ ինքն իրան զսլոյզ, թէպէտ եռանդոտ և խիստ չափաւոր բնաւորութիւնն էր նրա յատկանիշը։

Վերջապէս ՅՅ7 թիւն Քրիստոսի ծննդից առաջ նա ուղևորեց Աթէնք լրացնելու իր կրթութիւնը. սակայն Աթէնքի պարծանքը՝ մեծ Պլատոնն այնտեղ չէր. նա երեք տարով գնացել էր Սիկիլիա։ Այդ հանգամանքը աւելի օգտակար եղաւ Արիստոտէլին. վասնզի նա սկսեց պարապել փիլիսոփայութեամբ նոյն իսկ նրա ծննդավայրում, և թէպէտ Պլատոնը այնտեղ չէր, բայց կային ուրիշ շատ ներհուն իմաստուններ, որոնք քաջ ծանօթ էին Պլատոնեան ուսմունքին։ Այդպիսով Արիստոտէլը Պլատոնի դալուց առաջ ծանօթ էր արդէն նրա փիլիսոփայութեան, դրա հետեւանքն այն եղաւ, որ նա իսպառ չենթարկւեց Պլատոնի ազդեցութեան ու քննադատութեան։

Այն միջոցին, երբ ուսումնատենչ երիտասարդները ամեն կողմից համախմբւում էին Աթէնք Պէպի Պլատոնի ոտքը, ջերմ փափաք ունենալով նրանից սովորելու, ինքը մեծ փիլիսոփան թափառում էր մանաճապատ ծովափերով կամ լաջնածառալ դաշտավայրքով անձնատուր եղած իր խոհերին և անկատար իղձերի ցնորքներին կամ մտորմունքներին:

Հուսկ ուրեմն նա վերադարձաւ հայրենիք և սկսեց դարձեալ ձրի ուսուցանել ճեմարանում: Ճեմարան՝ յունարէն ակադեմիա, կոչւում էր Աթէնքի շրջակայքում հասարակաց այգին, որ Պլատոնի սիրած տեղն էր, որից և իր անունն ստացաւ նրա հիմնած դպրոցը: Ակադէմիա այգին մի փառահեղ ծառաստան էր, զարդարւած արձաններով ու ծառաստաններով. միջից մեղմ խոխոջալով հոսում էր մի վտակ. սա մի սքանչալի վայր էր, յատկապէս կարծես նշանակւած մտածմունքների համար առանձնանալու: Այդ այգին երգել են բանաստեղծները և իմաստասէրներն էլ չէին մոռանում նրան: Ատտիկեան այս անտառակում, ուր ամբողջ ամառը թռչունները գեղգեղում էին իրանց դալլալիկները, ունկնդիր ուսանողների համար ոչ միայն մի դուրեկան ժամանակ անցկացնելու ալ և բուռն աշխատութեան՝ շարունակ վերացական, մտային դբադմունքի մի տեղ էր: Ինքը Պլատոնը միշտ խորասուզւած էր իր խօրին մտածմունքների մէջ: Նրա մեծ և լաջն ճակատը, որից նա ստացաւ իր յորջորջումը, միշտ խորշոմած էր. նրա հսկայ ուսերը ընկած էին կարծես մտքերի ծանրութիւնից. նա հազիւ երբեմն ժպտում էր և ոչ երբէք ծիծաղում: «Թախծալից Պլատոնի պէս» — խօսքը առած էր դարձել: Բարոյական կողմից էլ բանաստեղծ փիլիսոփայ Պլատոնն անհամբեր էր և խիստ: Նրա նոր աշակերտների մէջ ամեն կողմից նոյն իսկ արտաքինով՝ աչքի էր ընկնում Արիստոտէլը: Յոյնի համար արտաքինը մեծ նշանակութիւն ունէր, վասն զի յոյները մեծ գեղարուեստագէտներ էին: Եւ մեծ վարդապետի սուր աչքը կանգ առաւ իր մեծ աշակերտի վրայ:

(Կրեարունակի)

Զ Ի Ա Ր Ճ Ա Լ Ի Բ

«ՀԱԼԻ ԿԱԹ»

Մինչև այժմ Հալի կաթը Համարում էր երևա-
կայական աշխարհի ծնունդ և չըլատարւող ցանկութիւն-
ներից մէկը: Սակայն Ֆրանսիացի բժիշկներից մէկին
յաջողել է պատրաստել մի տեսակ անուշահամ խմիչք, որին
«Հալի կաթ» անունն են տւել: Հալի կաթը պատրաստում է
Հետեւեալ կերպով՝—ածում են ամանի մէջ մի Հատ ձու, խառնում
նրա հետ շաքարաւազ և այնքան տրորում, որ վերջը սպիտա-
կի և ստացւի խառնուրդ. յետոյ անդադար խառնելով, ածել
մի բաժակ եռացած կաթ, իսկ անուշ բուրմունքի Համար
ածել այդ խառնուրդի մէջ մի փոքր Փլեօր դօրանժի ջուր:
Այսպիսով ստացւում է «Հալի կաթ», որը իր սեփական Հա-
մով բոլորովին նման չէ միւս կաթերին:

Ա Ն Ե Կ Տ Ո Տ

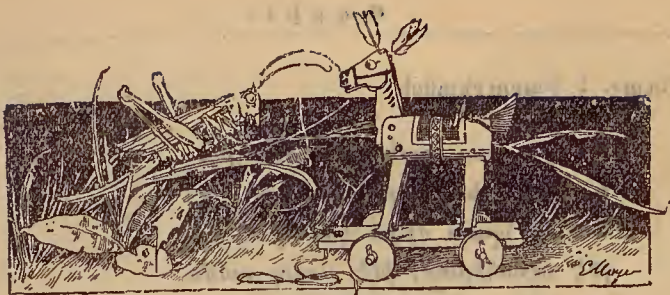
—Մայրիկ, գիտե՞ս ինչ.

—Ի՞նչ, զաւակս:

—Այ, մեր Հայոց ուսուցիչն ինձ շատ խելօք է Համարում:

—Դու այդ ինչիցն ես իմանում:

—Այ թէ ինչից,—պատասխանեց ուղիւն,—այսօր մեր
ուսուցիչը, մի լաւ առակ էր պատմում մեզ մի խելօք երե-
խայի մասին, այնպէս որ երբ այդ խելօք երեխայի անունը
տալիս էր, շարունակ ինձ էր նայում...

ՀԱՆԵԼ ՈՒԿՆԵՐ

Առաջ. Խ. Զահմագեանի

1) Դիշերով որսը բնից դուրս գալով
 Արագ փախչում էր բռնակալ ձեռքից,
 Մինչև որ հասաւ խորին ծովի քով
 Այնտեղ հանգչելու բռնակը ձգեց:

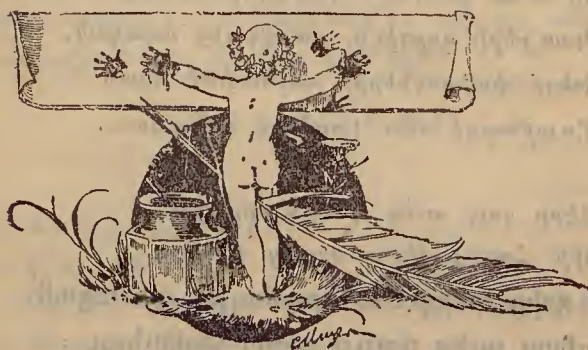
Եւ ահա յանկարծ հեռից լսեցան
 Կառքերի դղրդիւն, մարդկանց աղաղակ,
 Խեղճ փախչողները սարսափած եկան
 Առաջնորդի մօտ Աստծուց դանգատ...

Տէրը ցոյց տւեց պետին սրբազան
 Մի հրաշք-միջոց նրանց փրկելու.
 «Ջրից կողպէ՛ք էր, բանալին գաւազան,
 «Բաց արեց դուռը ուսին փախչելու»:

Որոն ազատ թռաւ բնութեան ծոցը,
 Եւ զոհ մատուցեց սուրբ Եհովային.
 Յետեւից ընկած ազա՛հ որսորդը
 Յաւիտեան թաղւեց յատակում ծովին:

Առաջ. Յ. Բաբուրեանցի

2) Մի բառ գտէք մի վանկից.
 Կազմած լինի չորս տառից,
 Դտնել նրան միշտ կարող են,—
 Թէ աշակերտը, թէ մարդ ամեն,
 Նամանաւանդ ռսուցիչները—
 Որ արդու դարձ առարկաներ
 Իմ ասածիս բեր տեսալները—
 Կազմում են դրանց իրեղէններ:
 Մի չարչարել, հալ ընթերցող,
 Դա ընկերդ է—ոչ վատնող,
 Ոչ հարբեցող, ոչ անառակ.
 Սլկ կեանք ցուցնող մի առակ,
 Իր պարզ մտքով ու յոտակ,
 Միշտ քեզ հետ է շարունակ:

ԱՂԲԻՒՐ

Բ. ԲԸՓԻՆ

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Մեր անցեալ յօդաձով, որի վերնագիրն էր «ԸՆՏԱՆԻՔ Ի ԴԱՐՈՅ» (Աղբիւր, 1898, № 11 և 12) մենք կամեցանք ցոյց տալ, որ բուն դաստիարակութիւնը միայն ընտանիքից կարելի է սպասել: Այժմ հարց է ծագում թէ ինչո՞ւ պիտի կայանայ ընտանիքի տւած դաստիարակութիւնը, որպիսի էլայմաններ են հարկաւոր սրա համար և ալլն:

Թէ առհասարակ ինչ է դաստիարակութեան նպատակը, այդ հարցը համաշխարհային գրականութեան մէջ և հէնց համալսարանական ամբիօններէց շատ անգամ քննել, արծարծել է: Եւրոպական իւրաքանչիւր լեզուով մի ամբողջ գրականութիւն զոյլութիւն ունի դաստիարակութեան նպատակին վերաբերեալ: Այդ գրականութեան մէջ, ի հարկէ, արտայայտուած են բազմա-տեսակ հայեացքներ, որովհետեւ դանազան դաստիարակչական—մանկավարժական շխտաները դանազան կերպով են հասկանում դաստիարակութեան և կրթութեան նպատակը: Սկսեալ ամենաբաւեր, ամենայնտալէմ սկզբունքներէց մինչև ամենաազատ և ամենադրական դադաւարները տեղ են ստանում գրականութեան և գիտութեան վիշեալ ճիւղի մէջ:

Այսքանը միայն կարելի է հատուտ ասել, որ այդ շխտաններէց դեռ ոչ մէկը վերջնական ճշմարտութեան չէ հասել, այլ իւրաքանչիւրին օրէ և բան պակասում է: Վերցնենք օրինակ երկու բացարձակապէս իրար հակառակ ուղղութիւնները

կրօնական—կղերականը և զրական—նիւթապաշտականը: Առաջինը կեանքի, հետևապէս կըթուլթեան և դատտիրակութեան էական նպատակն է համարում հանդերձեալ աշխարհը: Նրա զաղափարով մեր աշխարհային կեանքը ուրիշ մի բան չէ և չըպիտի լինի, եթէ ոչ մի նախապատրաստական ժամանակամիջոց հանդերձեալ աշխարհի համար: Հետևապէս այդ ժամանակամիջոցը այնպիսի ընթացք պիտի ունենայ, որ մանից յետոյ ծարղիկ երջանիկ լինեն: Իսկ այս հոգային աշխարհում երջանկութիւն չէ կարող լինել և իսկի հարկաւոր էլ չէ որ լինի: Սրա հակառակ զրական—նիւթապաշտական շկոյան մարդու մարմնից դուրս ոչինչ լոկ չէ կամենում: Մարդը նրա համար է, որ ուտէ, խմէ, զւարճանայ... Ուստի ամեն կըթուլթիւն և դատտիրակութիւն ուրիշ մի ձգտում չըպիտի ունենայ, բաց եթէ հաստացնել մարդու մարմինը և ճոխացնել ու բազմացնել նրա զւարճանքները... Ծայրայեղ նիւթապաշտութեան համար ամենաբարձր գիտութիւնը արհեստական—կաւալէրութիւնն է, իսկ ամենամեծ գեղարւեստը կոնդիտերութիւնը (քաղցրաւենիքներ պատրաստելու արհեստ): Եթէ բանը սրանց մնայ, համալսարանական ամբիօնները կոնդիտերներին կըյանձնեն, որովհետև ո՛ւմ ստամոքսին է ախորժելի զրգիռ պատճառում պատմութեան փիլիսոփայութիւնը, կամ փիլիսոփայութեան պատմութիւնը:

Ինչպէս ընթերցողը, առողջամիտ, չալատեալ ընթերցողը, տեսնում է, երկու յիշեալ դպրոցներն էլ խիստ կասկածաւոր նիւթեր են պարունակում իրանց մէջ: Այդպէս էլ բոլոր միւս շկոյաները: Սրանցից ոչ մէկը իր թանին թթու չէ ասում, սակայն իսկասիւս անուշահամ և սննդարար թան գեռ գոյութիւն չունի:

Եւ այդ երեւոյթը շատ բնական է: Մարդկային սրտի ու մտքի բոլոր արտադրութիւնները անխղելի կապերով կապւած են իրար հետ: Սովորաբար համաշխարհային հարցերը բաժանում են զանազան խմբերի, օրինակ սոցիալական, քաղաքական, իրաւաբանական, բարոյագիտական, տնտեսական,

զեղարւեստական և այլ շատ տեսակ հարցեր: Որ մի խմբին պատկանող զանազան հարցերը կապկալած են իրար հետ, այդ ամենքի համար պարզ է: Օրինակ՝ վաճառականական, գործարանական, նաւազնացական և սրանց նման հարցերը բոլորն էլ տնտեսական լինելով կախւած են իրարից և կապւած են իրար հետ: Եթէ մի երկրում նաւազնացութիւնը զարգանայ, կրօնէ ծաղկել առևտուրը, բայց որպէս զի նաւազնացութիւնը զարգանայ, հարկաւոր է, որ առևտուր զոյութիւն ունենայ, ապրանքներ ու մարդիկ տեղափոխելու կարիք ունենայ: Բայց ոչ միայն միւսնոյն խմբին պատկանող հարցերը, այլև զանազան խմբերին վերաբերողները կապւած են իրարից: Մինչև մի երկրի քաղաքական դրութիւնը որոշ կերպովանք չըստանայ, այնտեղ որոշ զեղարւեստ չի ծաղկիլ: Բայց շատ անգամ էլ զեղարւեստի օգնութեամբ ազդերը կարողանում են իրանց համար քաղաքական որոշ դերք ստեղծել:

Այդպէս է գործնական կեանքի մէջ: Նոյնպէս է և զուտ դիտական—տէօրէտիկական ասպարիդում: Մինչև հիպոտիզմի դիտութիւնը չարծարծւէ, մի շարք բժշկական և մանկավարժական խնդիրներ մութն կրմնան: Բայց թերևս հիպոտիզմը ինքը կրմնայ մանկական դրութեան մէջ, մինչև որ մի ֆիզիկական կամ աստղաբաշխական, կամ քիմիական նորութիւն չըլայտնւի:

Դաստիարակչական—կրթական հարցերն էլ կապւած են զիտական միւս հարցերի հետ: Օրինակ, որքան նրբանում ու խորանում է հոգեբանական դիտութիւնը, նոյնքան պարզում ու հեշտանում է դաստիարակութիւն մետոդը: Իսկ դաստիարակութեան նպատակը վերջնականապէս պարզելու համար անհրաժեշտ է, որ նախապէս բացատրւին էտիկական—բարոյագիտական սկզբունքները: Իսկ բարոյագիտութիւնը խորը կերպով կապւած է. ֆիզիօլոգիական—նեարդայնական հարցերի հետ: Միւսնոյն է արդեօք դաստիարակել մարդու սիրտը թէ բնաւորութիւնը: Երբեմն մարդիկ շատ լաւ սիրտ են ունենում, բայց

քոլորովին անտանելի բնաւորութիւն: Երբեմն էլ ամենաընտիր բնաւորութեան տա՛լ թաղնւած է լինում մի ամբողջովին փչացած սիրտ: Ինչպէս բացատրել այդ երևոյթները: Բղխում են արդեօք սրանք նեարդերի որոշ կազմութիւնից (ժառանգական հն), թէ առաջանում են արտաքին պատճառներից...

Բայց որքան էլ մութ յինին տակաւին դաստիարակչական հարցերը, այնուամենայնիւ մի բան կարելի է հաստատապէս տալ, այսինքն՝ որ դաստիարակութեան նպատակն է երեխայից պատրաստել մի քս կարելոյն քննիւր մարդ: Սակայն ինչ է նշանակում ընտիր մարդ...

Ա. Թ.

Յ Ո Ւ Լ Ո Ւ Ս — Կ Ա Փ Ր Ե Ր Ը

Ինչպէս յայտնի է, կաֆրերը բնակում են հարաւային Աֆրիկայի արևելեան պտղատու ափում, որտեղ բարձրանում են Կատալամբա լեռների սեպածև կատարները, որոնց բարձրութիւնը հասնում է շուրջ 9000 ոտք: Այդ լեռներն ալիւմինիումի քարաւանդներով իջնում են դէպի հնդկացի օվկեանոսը: Սրա ճահճոտ ափերում խաղում են բազմաթիւ կոկորդիլոսներ: Սողում են թունաւոր օձեր և այլն: Կեռնային ափի բարձրաւանդակի վրայ բնում են խոտեր և տարածւած են խիտ, անանցանելի կուսական անտառներ, որոնք առաւելապէս բաղկացած են բարձրահասակ արմաւենիներից, բանանից և հալուէի ծառերից, որոնք չաճախ ունենում են 181 ոտք երկարութիւն և 360 ոտք հաստութիւն: Այս ծառերի սուերներում ապաստանաւորան և սնունդ են գտնում փղերի, ռնգեղջիւրների և ուրիշ արեւագարձային կենդանիների հօտեր: Օգոստոսի սկզբից մինչև մարտի վերջը սկսում են արեւագարձային պարբերական յորդ անձրևները, ուստի և բոլոր կենդանիները, բացի երկակենցաղներից, շտապում են ծածկել լեռների կիրճերի անձաւներում, որոնք մի քանի տեղերում ունին 6-7 հազար ոտք երկարութիւն. կրճերը եզերաւորւած են Կատալամբայի լեռնաշղթայով և կազմում են շատ նեղ լեռնալանջներ, որոնք միայն յայտնի են տեղացի կաֆրերին: Կեռները դէպ իրանց քաշելով ծովային գոլորշիները, բարերար աղբեցութիւն են թողնում երկրի կլիմայի վրայ: Նրանց շնորհիւ կլիման դառնում է բարեխառն, այնպէս որ միջին բարեխառնութիւնը հասնում է 25° Բ. տեղացի

բնակիչներն աչքի են ընկնում չափազանց առողջութեամբ, ամրակազմութեամբ, և չեն գործածում որևէ հագնելիք: Լեռների ստորավայրերում ապրում են այժեամները, ընձուղիները, հղջերուները, կրկստարները, վայրի այծերը և մինչև անգամ վագրերն ու առիւծները: Դաշտերում բսնում են՝ եգիպտացորեն, շաքարեղէգն, սուրճի և ուրիշ տեսակ ծառեր:

Կաֆրերը պատերազմիկ և քաջ ժողովուրդ են, ֆիզիքապէս խիստ զարգացած: Նրանք խելացի հասկացող և որոշ չափով էլ ցընորքների հակումն ունեցող ժողովուրդ են: Սիրում են իրանց հայրենիքը ջերմ կերպով: Նրանց կաշւի գոյնը սև է, թաւշանման: Կաֆրերի հասակը մօտ 6 ոտք է, աչտերը դուրս ցցւած են, շրթունքները հաստ, հեշտասէր: Նրանց բերանները մեծ են, բարեսիրտ: ատամները չափազանց սպիտակ են: Դէմքի վրայ բացի նոսր բելսերից, ուրիշ մազ չի բուսնել: Դրա հակառակ, նրանց գլուխը ծածկւած է պինդ, երկար և սև մազերով, որոնց օծում են ակացու հիւթի և փաշտածուխի խառնուրդով, որը պնդացնում է մազերը և վեր ցցում: Նրանք գլխներին ամրացնում են գոյնզգոյն կտորներից շինած կապ և վրան խրում են ջալլամի և ուրիշ փետրաւորների փետուրներ:

Կնիկներն աւելի հաճոյամոլ են. նրանք մազ են թողնում միայն գադաթի վրայ և օծում են այն ճարպի և կաւի խառնուրդով և կլորում են գնդաձև, նրա մէջ երկար ասեղ խրելով: Որպէս գօտիկ, կապում են իրանց սպանած առիւծի կամ եղի աչին: Ձեռքերն ու պարանոցները զարդարում են փալլուն մետաղեայ կոճակներով ու երիկներով, հարուստները թիկունքներին կրում են վաղրի կամ առիւծի մորթու թիկնոց: Հալը համարում է տան մեծն ու կնիկների տէրը: Տղամարդն անասունների մի քանի մորթով գնում է կնոջը՝ նրա ազգականները: Նա անսահման տէր է և իշխան, սիրտն ուզած բոլորէին ծեծում է կնոջն ու դուրս անում տանից:

Կաֆրերը զլխաւորապէս պարապում են խաշնարածութեամբ, որսորդութեամբ և պատերազմական աւարով: Նրանք բաղկացած են 4 ցեղից, որոնք են, Կոսա, Տիմբի, Պոտի և Ջուլու: Իրանց աշտմեան հայրենիքը խել են նրանք հոտենդոտներից: Վաղ ժամանակներից սկսած եւրոպացիներն աչտեղ գաղութներ են հիմնել և հետզհետէ նեղել ու ճնշել են կաֆրերին, կոտորելով ու հետապնդելով նրանց, որով իրանց դէմ են զրգուել սևամորթների անհաշտ ատելութիւնը: Կաֆրերի մի քանի ընտանիքից կազմւում է գիւղ կամ կրաւալ, իր զլխաւորով, մի քանի կրաւալներ իրանց հերթում են թարկում են մի-

գլխաւոր առաջնորդի—ինկոսի,—որոնք իրանց մէջն ընտրում են «ուժկումկամի».—Թաղաւոր։ Ինկոսների մէջ փառասիրութիւնը շատ մեծ դեր է խաղում, և արիւնհարբու կռիւներն անպակաս են նրանց մէջ։ Նրանցից մինը՝ Չական՝ Թաղաւոր դարձաւ 40-ական թւերին և կազմակերպեց զուլուսների գորքը։ Նրա օրինակին հետևեցին նրա չաջորդները. նրանցից Գանգանն օգտուեց գերմանացի փախստական զինուորների խորհուրդներից և իր գորքը գնդերի բաժանեց, որոնք իրարից զանազանում էին վաճառների կաշու զոյնով և փոխանակ-առասպանների հաստ մահակների, զինեց նրանց նիզակներով և վարժեցրեց նրանց։ Գերմանացիներից զուլուսները սովորեցին հրացան գործածել, որ ձեռք էին բերում պորտուգալացի վաճառականներից և հրացանակիրներն այժմս կազմում են նրանց հեծելազորքը։

Զուլուսներն ապրում են կլոր, փոքրիկ. ներսից ու դրսից կաւով ճեփած վրաններում։ Վրանները շինած են ծառերի ոստերից, չունին յուսամուտներ, միայն մի մուտք ունին եղևզնից հիւսած փակւող դռներով։ Նրանց աննախանձելի կերակուրն եփում են վրանների առաջ։ Վերջին ժամանակներս այն տեղերում, որտեղ ազգաբնակչութիւնն աւելանում է, ալդուիսի մի քանի հազար վրաններ իրար հետ խմբելով կազմում են քաղաքի նման բաներ, նեղ, օձապտույտ փողոցներով, որոնց մէջ կարելի է հեշտութեամբ մոլորել։ Աչսպիսի քաղաքների շուրջը խրամներ են փորում, շրջապատում են նրանց քարէ պատերով կամ փշոտ մաղառների ցանկերով։ Քաղաքի կենդրոնում, հրապարակի վրայ՝ բարձրանում է առաջնորդի մեծ վրանը և նրա շուրջը կառարում են զինւորական մարզութիւններ, խորհրդի են ժողովում կամ վաչրենի պարեր են խաղում։ Հէնց նոյն տեղում արածում են սրարարտ անասունները և պահում է վառօդի մթերանոցը, որոնց հետ զգուշութեամբ վարել նրանք նորերս են սովորել։ Ամենմի վրանի առաջ փոս է փորւած հացը, երէն, բանջարներն ու կաթը պահելու համար։ Վրանի ներսն աչքի է ընկնում մաքրութեամբ, ճշտութեամբ և բիչ թէ շատ չարմարութիւններով։ Անտուղ կրդոնենք զանազան մեծութեան կաւէ ամաններ կաթի, ջրի համար և գեղեցիկ հիւսած կողովներ հատիկների և ոլոռզների համար։ Այնտեղ է տեղաւորւում նաև ողելից խմիչքը, որը մաճնից է պատրաստւած և կումիսի նման է։ Այդ խմիչքը զուլուսները զործ են ածում երբեմնապէս, որովհետև նրանց մէջ հարբեցողութիւնը մեղք է համարւում։ Նրանք ինչպիսիակ են ախլիական գեղեցիկ հրացանը, հովական պարկն ու մահակը—զուլուսների անբաժան բարեկամները,—կախւած են ամեն տեսակ դանակների՝ երաժշտական գործիքների, որոնք տալիզանման են, միայն իր թելով, որոնց ձայնակցութեամբ երգում են միապաղաղ ձայնով երգեր։ Աչստեղ գրւած են ծխամորձներ, ծխատուփեր, որոնք շինւած են կոկոսի ընկուզից, կրիայի կամ փղի ոսկրներից, չատակի վրայ փռւած են գորգեր և փախթներ։

Աշխիները կապում են մէջքերին կաշիի պոգնոց, ինչպէս և տղամարդիկ, ամուսնացածները ծածկում են եղի կաշով կամ տառատով (եափուկներ), որ զարդարած է լինում սետաղեայ կոճակներով, բուստերով և զանազան վրձիններով: Նրանք շատ վաշելակազմ են, զեղեցիկ, կանարդիչ և մեծ աչքերով: Անիկմարդիկ վարում են, ցանում, քաղում, ծեծում, լւանում, գործում, վրաններ են շինում և շինածը կառով ձեփում: Տղամարդիկն, ընդհակառակը, արածեցնում են նախիրը, հօտը, կթում են կովերը, կարում են, ձուկ են բռնում, թռչուն և գազան որսում, վերջապէս պատերազմում են: Նրանք ճարպիկութեամբ լրացնում են թշնամու բանակը, չընայելով որ անգլխացիների առաջնակարգ պահակը հիանալի կերպով է կազմակերպւած:

Զուլուսները, նույնպէս էլ բոլոր կափրերը սնտախապաշտ, մտածման մէջ ընկնող խոզովորդ են: Հաւատում են երազներին, ուրականներին, պաշտում են իրանց նախնիքների ոգիներին, սատանաներին, գեներին և հաւատում են հրաշքներին: Նրանք երբեք են իրանց մեռած ազգակիցների ոգիների անուում: Տիեզերքի արարիչ նրանք համարում են «Աւելուլուկուլուին», որը տարօրինակ աւանդութեան ասելով, մարդուն ստեղծելուց չեսոյ նրա մօտ ուղարկեց դանդաղիտ խամելէօնին, խոստանալով տալ նրան անմահութիւն: Խամելէօնը ճանապարհին չափշտակեց համեղ պտուղներով և ճանճի որսով — ուշացաւ: Աւելուլուկուլուին պատասխանին չըսպասեց, բարկացաւ մարդու վրայ և նրա մօտ ուղարկեց երկրորդ պատգամաւորին, այս անգամ արագաշարժ մողէսին, որը բերեց մարդուն մահկանացութեան վճիռ: Մողէսն առաջ անցաւ խամելէօնից, և աչն օրից մինչև հիմա մարդիկ մեռնում են: Զուլուսները չեն կարող ւներել այս երկու կենդանիներին, առաջին՝ ծուլանայու, իսկ երկրորդին՝ շտապելու համար և նրանց հետամուտ են լինում ամեն պատեհ առիթին: Ընդհանրապէս ասած դեռ ևս նրանց կրօնական հասկացողութիւնները չեն մշակւած: Ծէսեր չունին, բացի պատանիներին թլպատելուց, որից չեսոյ նրանք չափահաս են համարում: Մեռնողներին չարգանքով թաղում են վրանի շուրջը. թաղման շուրջը կառուցում է տխուր երգեցողութիւնով: Թաղելուց չեսոյ ամենքը մի կողմ են փախչում զերեպմանից, փախտեսալով մեռնողի ողուց, որովհետև նրանց աւանդութեան համաձայն, մեռնողների հողին թաղելուց չեսոյ տեղափոխւում են իրանց հալածած օձերի, գոմէշների և ուրիշ կենդանիների մէջ:

Կափրերը կէս միլիօնի չափ են և պահպանելով իրանց անկախութիւնը, շատ անգամ ընդհարում են անգլխացիների հետ, որոնք Օրանեան և Տրանսուալի հասարակապետութեանը տէր դառնալով, պիմադրել են կափրներին: Անգլխացիները 70-ական թւականների սկիզբին պատերազմ ունեցան կափր-զուլուսների հետ. այդ պատերազմին մասնակցեց փրանսիական նախկին կաշար Նապոլէօն III-գի որդին՝ Լուդովիկ Նապոլէօնը, բայց երբ նա թշնամու բանակն էր լրտեսում, սպանւեց դարանամուտ եղած զուլուսների ձեռքից:

Թարգմ. Հ. Նիկողոսեան

ԹԽՍԵԼԿԱՆ ՄԱՐԴ

Վերջին անգամներս Լիւսոն կղզու վրայ արհեստական կերպով ձւաններից ճուտեր են հանում: Թխսրկանի դերը կատարում են անցնալիս մարդիկ, որոնք չատկապէս սովորել են խուսա նստելը:

Թխսրկան մարդը այնտեղ փակուում է չարդէ խրճիթում, որը շինուում է փեթակի ձևով քամուց ազատ և արևոտ տեղում: Թխսրկան մարդը մնում է այդ խրճիթում մինչև ճուտերի դուրս գալը: խրճիթի մի պատի վրայ մի փոքրիկ պատուհան է շինւած, որտեղից թըխսրկանին կերակուր են տալիս: Թուխս նստելը երկու տեսակ է կատարում: 1) Ձւաները ածում են ցանցի մէջ և դնում թխսկան մարդու կրծքին, ձւաները տաքանալով մաքողկային մարմնու ջերմութիւնից արտադրում են ճուտեր: 2) Ձւաները դարսում են արկղի մէջ, վերից ծածկում շորով: Թըխսրկան մարդը զգուշութեամբ պառկում է ձւաների վրայ և տաքանում նրանց: Տասներեք օրից յետոյ արդէն ճուտերը դուրս են գալիս ձւաներից:

ԻՆՔՆԱՊԱՆԱՏՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ԶԳԱՅՈՒՄԸ ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐԻ ՄԷՋ

Գերմանական մի բժիշկ հետեւեալ հետաքրքրական տեղեկութիւնն է հաղորդում կենդանիների մասին:

Հաւանոցի բախում, մի առատ հիւանդացաւ հաւի ճուտը, որ մի շաբաթ կըլինէր, ինչ նա դուրս էր եկել ձւից: Յրտից դողդողալով, խեղճ ճուտիկը քաշեց քակի մի անկիւնը. թխսկանը փոխանակ հողածաբար նրան իր թւերի տակ առնելու, ոչ մի ուշադրութիւն չըդարձրեց նրա վրայ: Նա փորձեց մտնելու իր մօր թւերի տակ. բայց հնար չեղաւ: Միւս ճուտերն էլ վախժախելով հեռացան հիւանդացածից: Այս տարօրինակ երևոյթը հեշտ է բացատրել այն բանով, որ հիւանդ ճուտից նիւանդի հոս էր գալիս, որը հարկադրում էր ինստինկտաբար մօրը և միւս ճուտերին հեռանալու նրանից: Անվիճելի է, որ այս փաստը անհամակրելի է բաց իսկապէս անհրաժեշտ է: Եթէ հիւանդ ճուտը պաշտանութիւն գտնէր մօր մօտ, միւս ճուտերն էլ կըվարակէին հիւանդի հօտից:

ՁԿԱՆ ԻԻՂԸ ԵՒ ԷՅԿԱԼԻՊՏԻ

ԽԱՌՆՈՒՐԴԸ

Յայտնի է, ամենքին թէ ինչքան անախորժ է ձկան իւղի համը և հօտը հիւանդների համար: Այն ինչ հեշտ միջոցով կարելի է հեռացնել բոլոր ձկան իւղի բոլոր անախորժութիւնը: Բաւական է նրա 50 գրամը խառնել 5 գրամ էչկալիպտի մէջ: Այս խառնուրդը էչկալիպտի համ է ունենում և որը ոչինչ վնաս չի պատճառում:

Խմբագիր-հրատարակիչ՝ ՏԻԳԲԱՆ ՆԱԶԱՐԵԱՆ

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 31 Декабря 1898 г.
Типография К. И. Мартыросіаеца, Орб уа д № 1-2

ՄԵՐ ԱԶԽԱՏԱԿԻՑՆԵՐԻՆ, ԹՂԹԱԿԻՑՆԵՐԻՆ ԵՒ

ԲԱԺԱՆՈՐԴՆԵՐԻՆ

1. Յօդաճագիրը, կամ նամակագիրը պէտք է չլրաքան չլր անդամ իր գրութեան ճակատին գլխմաննրաման հասցէն: Հակառակ դէպքում նրա նամակը մեր կողմից թողնելու է անպատասխան և առանց ուշադրութեան:

2. Ոչ մի դէպքում խմբագրութիւնս չէ պատասխանում յօդաճագրերին, թէ նրանց մանր յօդաճաները, բանաստեղծութիւնները կրտսղադրեն, թէ ոչ: Ընդ միշտ վստահեցնում ենք մեր թղթակիցներին, որ նրանց ոչ մի աշխատութիւն (եթէ զրւած է պարզ, սեւ թանաքով, թղթի մի երեսին միայն, սիւս երեսը բաց, ունի հասցէ), մեր կողմից չէ մնում առանց ուշադրութեան:

3. Եթէ մեր յարգելի բաժանորդը Աղբիւրի, կամ Տարագի №№-ից մէկը չէ ստանում, նա պարտաւոր է հետևեալ №-ը ստանալուն պէս, մի բաց նամակով, (անպատճառ իր հասցէն նամակի նակասին գրած) հաղորդել խմբագրութեանս: Հակառակ դէպքում նրա բողոքը մեր կողմից կըմնայ անուշադիր:

4. Եթէ քչը պէտք է բաժանորդը գրէ թէ իմ նախկին հասցէով կամ հասցէս յայտնի է խմբագրութեանդ. կրկնում ենք, մեզ ոչինչ չէ յայտնի և անկարող ենք ամեն անգամ մատենաները քրքրել թէ այս ինչ բաժանորդը օրինակ՝ վարդան համազասպեան, շուշանիկ վարդանեան, որ քաղաքից է գրում մեզ:

5. Հասցէն իւրաքանչիւր քաղաքակիրթ մարդ աշխատում է գրել կարելին չափ պարզ և որոշ, իսկ մեզ մօտ, ընդհակառակ, երբեմն այնպէս են գրում, որ ամբողջ ժամեր խոշորացոյցով ստիպւած ենք լինում գիտել տառերը:

Բացում է 1899 թ. բաժանորդագրութիւնը

X Տ Ա Ր Ա Ձ X

Պատկերագարդ շաքաթաթերթ ընտան. ընթերցանութեան համար, հրատարակում է նոյն ուղղութեամբ, ծրագրով եւ աշխատակիցների մասնակցութեամբ:

ՏԱՐԱՁԸ լոյս է տեսնում ամեն կիրակ. իւրաքանչիւր № 1—3 քերթ տարեկան 47—50 №№:

Տօրագրի պրէմիան է ԱՆՏԻԿՈՆԱ եւ ԻՍՄԵՆԱ, Հին Յունաստանի առաւելելներից խրոմօ-օլէօգրաֆիական շքեղ պատկեր.

Ն Պ Ա Տ Ա Կ

ՏԱՐԱՁԸ ԱՂՅԻԻԲ հասունացած սաների խնդակցութեան եւ վշտի արտայայտողն է, նրանց մտքերի, զգացումների թարգմանը:

Տարագր. ձգտում է սուղադիմութեան ուղիղ ճանապարհով, րնթացող, առաքինութեամբ օժտուած, գիտութեան անշէջ լուսով զարգացած, եղբայրութեամբ բոլորքեւած հայ անդամներ սնուցանել:

Ծ Ր Ա Ք Ի Ր

Գեղարուեստ եւ գիտութիւն: Առումական, ժամանակակից վայրեր, պատկերներ, թատրոնական գրաւորներ: Բանաստեղծութիւն: Քննադատութիւն: Կենսագրութիւն: Կար, մեւ. մեղադրո՞ւմ եւ ամեն նորութիւն արհեստների վերաբերեալ: Տնային արդիւնագործութիւն, տնտեսութիւն: Ճանապարհորդութիւն: Եւ արկածք: Արածչութիւն եւ թատրոն: Լուրեր, տեղեկութիւններ: Յօդամներ իւր ալլ: Ֆելետոն, ծաղր, սուրճ. եւ կատակ: Եւ խափառ եւ ալլ խաղեր, Քեբաւ: Հմրոցեր, խորհուրդներ: Ալլ եւ ալլք: Սուրճանդակ:

Առաջիկայ 1899 թ. համար ի միջի ապոց խմբագրութեանս պորտֆէլյում պատրաստ են Տարագրի համար Այնոնս Դողէի ԱՆՄԱՅԸ եւ Ժորժ ՕՂԵԻ ԿԱՄՔԻ ՈՅԺԸ—պատկերագար. վէպեր, որոնց կլիշէները տոտացած են Պարիզից եւ արդէն մեր պաշարոնում են: Տաճկա-Հայաստանի կեանքից՝ ԱՄՍՕ, տաճիկների կեանքից՝ ՎԻՔԵԱՆՍԻ ԿԱՂՏՆԻՐԸ, ինքնուրոյն վէպեր եւ սի. շարք գիտական լուրջ յօդաւածներ, որոնց թւում ԲՆՅԱ, Իսլամ, Մեր նախորդ շրջանի բանաստեղծները. Խ, Արովեան. Արքիւրի համար՝ Արխուսեկ, ԶԻՆԻՐ, Վայսեկ Սկոս:

2. Դիկեհն, Գուսեմբեք, Բեքիօ, Պեսնոյցցի, Պրմեւայսկի եւ այլն:

Բացի այն, որ Տարագր ընթերցանութեան շատ նիւթ է տալիս բելետրիստիկայից, պակաս էջեր չեն զարգարում եւ կրիտիկական յօդաւածներով: Գեղարուեստն ու տնտեսագիտական, հասարակական գիտական յօդաւածները քաղում են եւ կազմում հաւատարիմ աղբիւրներից մեր մասնագէտ աշխատակիցների ձեռքով: ԱՂՅԻԻԲԸ ներկայ նոյններից լոյս է տեսնում ընդարձակ ծաւալով: Առանձին հոգս է տնարելու, որ ԱՂՅԻԻԲԸ իր ըստ ամենայնի օգտակար եւ շքեղ բովանդակութեամբ ամեն հայ ծնողից եւ դաստիարակից ճանաչի իբրեւ ամենալաւ բարեկամ եւ ընկեր հայ մանկան եւ պատանուն:

ՏԱՐԱՁԻ
տարեկան

պիտ

6

ԲՈՒԹ. պրէմիայով
կամ 30 ճր.):

7

ր. (արտադրման 10 ր.

Հասցեն՝ ТИФЛИСЬ редакция иллюстр. жур. ТАРАЗЪ, կամ Tiflis (Caucase).
Réd. du jour. Taraz.

Խմբագիր-հրատարակիչ՝ ՏԻԳՐԱՆ ՆԱՅՐԵԱՆ

Շաբաթական Է 1899 թ. բաժանորդագրութիւնը

XVII ԱՂԲԻԻՐ XVII

Միամսեայ պատկերազարդ հանդէս մանուկների, ծնողների և դաստիարակների համար:

Կրփասառակւի նոյն ուղղութեամբ եւ աշխատակիցների մասնակցութեամբ:

Աղբիւրի պրէմիան Է ԱՆՏԻԳՈՆԱ եւ ԵԴԻՊՈՍ, Հին Յունաստանի առասպելները իւրոմօ-օրէօգրաֆիական շքեղ պատկեր:

ՀՊԱՏԱՆ. Աղբիւրի նպատակն Է դարձեցնել և զարգացնել հայ երեխայի մէջ բարի նախանձ դէպի վսեմն ու ազնիւր և ասելութիւն դէպի շարն ու վնասակարութիւն: Աղբիւրը իր մատաղ ընթերցողների տրտերութեամբ ցանկում Է գլխավորեալ, ինքնաճանաչութեան, անպէճերութեան սերմեր:

ՓՐԱԳԻՐ Ս. Մանկական բաժին. Մանրակալ, Ձրուց, Կիւթ, Դանդաղագրութիւն, Կենսագրութիւն, Բանաստեղծութիւն: Գիտութիւն և արեստ: Նոր տարի: Այլ և այլք: Զարգացում: Մանկական, Փրէօքիեան, Չախմատի և այլ խաղեր: Բնութիւններ, Թափանակաւ լինողներ: Անկողնու, Զարգացումներով: Կրթութեան և դաստիարակութեան վերաբերեալ խորհուրդներ և տեղեկութիւններ: Առաջարկութիւններ, Խորհուրդներ: Մատենախօսութիւն և նոր գրքեր: Խաղն լուրեր: Պատասխաններ:

ԱՂԲԻԻՐԻ տարեկան բաժանորդագրին **3** ր. արտասահման 5 ր. (15 շր.) Պրէմիայով 4 ր.

Խնդրում ենք Աղբիւր-Տարագին բաժանորդ գրել հանկացողները աճապարեն փութով ստորագրել, որպէս զի անցեալ 1898 թ. ապրիլի նման նոր բաժանորդ գրողները չըգրկուեն Ա Ղ Բ Ի ւ ր - Տ ա ր ա գ Ի առաջին №-ին:

Հասցէն՝ Тифлисъ, редакция иллюстр. жур. „Агбюръ Тифлис. Caucase. Réd. du jour. «Agboür

Ռուբէնն ու Սաթիւիկը (պատկեր): Կուիր, մարտնչիւր —
Բար-Թէոսի: Արծւիկ (Ի. Լի-ի զրուցներէց) — Ս. Խանոյեան:
Անուշ լուսընկայ (բանաստեղծ.) Յ. Թ. Գալայեան: Արաքն
ու օձը (Արևել. զրուց) — Ղ. Տէր-Գրիգորեանց: Արեւն եկաւ
(բանաստեղծ.) — Յ. Կոստանեանց: Թռչունների որս Սառուց-
ովկեանցօտում (պատկեր): Յանկալի որսերը հեռանում են
(պատկեր): Աղաւնիներ թարգմ. Հ. Նրկոզոսեան: Վիլհել-
մինա, Հոլ. թագուհին մանկական հասակում (պատկեր): Ուռե-
նու երգը (բանաստ.) — Պետ. Մոճոռեանց: Յովբ երանելին
(Աստուածաշնչ. լէզենդա) — Գ. Բաբուրեանց: Մի օրւայ կեանքը
(Կ. Բէկլամի) — Յար. Միրիմանեանց: Քնած է (պատկեր):

Կ Ե Ն Ա Վ Դ Ո Ւ Ի Ն

Արխսնէլ. (շարունակ.) - Ն. Ա. Տէր - Ա.:

Զ Է Ա Ր Դ Ա Լ Ի Բ

Հանելուկներ (2): Պատմական Հանելուկ:

Բ. Բաժին.

Տղաների չորս տեղաբնակներ — Գ. Չիլինկարեան:
Ղնատիք որպէս կրթական հիմնարկութիւն II (շարունակ.)
Փոխադր. Ռ. Յովհաննէան: Որդեգրութիւնը կենդանիների
մէջ — Գ. Բ.: Լուրեր: Գալոցական: Գրականութիւն: Այլ եւ
այլ: Աղբիւրի պատասխաններ:

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ինչպէս ամեն տարի, այս տարի ևս Մեծ
պատի առաջին շաբթին «Տարազ» չըհրատարա-
կեցինք: «Տարազը» տարին լոյս է տեսնում 50
համար:

20. A view of a well in the ruins of a city.

